

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь – бакалавр

На тему: **«ВПЛИВ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ НА
ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНУ
УКРАЇНИ «ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ»)»**

Виконала: студентка 4-го року навчання
Спеціальності
052 Політологія
Романюк Анастасія Дмитрівна
Керівник Гарань О.В.,
доктор історичних наук,
професор кафедри політології НаУКМА
Рецензент Дешко Т.В.
Бакалаврська робота
захищена

З оцінкою _____
Секретар ЕК _____
« » _____ 20__ р.

Київ – 2020 р.

План

Вступ.....	с. 3-4
Розділ 1. Теоретичні засади вироблення державної мовної політики.....	с. 5-19
1.1. Роль мови у державотворчому процесі.....	с. 5-12
1.2. Особливості формування мовної політики.....	с. 12-19
Розділ 2. Мовна політика в Україні.....	с. 20-40
2.1. Характеристика мовної проблематики в Україні.....	с. 20-29
2.2. Еволюція мовного законодавства в Україні.....	с. 29-40
Розділ 3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» як спосіб вирішення «мовного питання»: концептуалізація та аналіз.....	с. 41-54
3.1. Ключові положення чинного мовного закону.....	с. 42-46
3.2. Аналіз Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».....	с. 46-54
Висновки.....	с. 55-58
Список використаної літератури.....	с. 59-65
Додаток А.....	с. 66-68
Додаток Б.....	с. 69
Додаток В.....	с. 70
Анотація	

Вступ

Актуальність теми дослідження. Мовна проблематика є одним із дискусійних питань в українському політичному та соціальному просторі. Незважаючи на постійну присутність на політичному порядку денному, до сьогоднішніх днів серед представників діючої влади відсутній консенсус щодо стратегії врегулювання мовної проблеми в Україні.

Після Революції Гідності та початку російсько-української війни, українізація інформаційного простору, освіти, культури та публічної сфери стала важливим елементом збереження національного суверенітету у зв'язку з легітимізацією Росією збройної агресії «захистом російськомовного населення в Україні». Фактично, за історію української незалежності було ухвалено три фундаментальні мовні закони, останній з яких набув чинності у кінці 2019 року. Мовний закон 2019 року набув значного резонансу в українському суспільстві та під час розгляду проекту закону у Верховній Раді України. Нині серед політичних еліт продовжуються дискусії щодо перегляду чинного мовного законодавства. З огляду на тривкість та важливість мовної проблеми в Україні, постає необхідність з'ясувати ступінь впливу мовної політики на державотворчий процес, а також оцінити здатність чинного мовного закону знизити поляризуючий ефект мовного різноманіття у суспільстві.

Метою дослідження є визначити особливості формування державної мовної політики та її вплив на державотворчі процеси на прикладі Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Для досягнення поставленої мети було поставлено такі **завдання**:

1. З'ясувати роль мови у державотворчому процесі
2. Визначити теоретичні засади формування державної мовної політики
3. Охарактеризувати особливості мовної проблематики в Україні
4. Відобразити еволюцію мовного законодавства в Україні
5. З'ясувати ключові положення Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

6. Оцінити спроможність Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» урегулювати мовну проблему в Україні

Об'єктом дослідження є мовна політика.

Предметом дослідження є вплив державної мовної політики на державотворчий процес.

Методологія та методи: дослідження впливу державної мовної політики на державотворчі процеси проведено на основі конструктивістського підходу. Для аналізу Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» було використано *аналітичний метод за оцінювальним та нормативним підходами* Вільяма Данна. У ході дослідження також було використано такі методи: *case study*, для порівняння мовного законодавства в Україні у різні історичні періоди застосовано *порівняльний метод*, *соціологічний метод*. Українську державну мовну політику було проаналізовано через призму *моделей мовної політики Алана Патена*, таких як модель офіційного мультилінгвізму, моделей мовної раціоналізації та підтримки мови. Для аналізу Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» було використано *індуктивний метод* та *модель сміттєвого кошика* М. Коена, Д. Олсена та Д. Марча для аналізу управлінських рішень.

Джерельну базу дослідження становлять нормативно-правові акти України, звіти Венеціанської комісії, соціологічні дослідження КМІС, Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, Pew Reseach Center, дослідження аналітичних центрів «Vox Ukraine», фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, «Тексти.org».

Структура та обсяг. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають шість підрозділів, висновків, списку використаної літератури, трьох додатків. Обсяг роботи – 70 стор.

Розділ 1. Теоретичні засади вироблення державної мовної політики

1.1. Роль мови у державотворчому процесі

Регулювання державної мови/державних мов та мовних прав населення є важливим аспектом національної державної політики. Мова є одним із структурних елементів формування колективної ідентичності, такої як національна, регіональна, регіональна ідентичності та інші. Окрім маркерної функції у процесі групової взаємодії мова може слугувати також одним із критеріїв самоідентифікації індивіда, тож питання мовної політики одразу зачіпає ряд фундаментальних елементів соціального життя: національна безпека, державна комунікація та державні послуги, соціальне обслуговування, освіта та багато інших. У цьому розділі ми розглянемо, яку функцію відіграє мовна політика у контексті державної політики та яким чином впливає на ключові аспекти державотворення.

Відповідно до концептуалізації Ентоні Смітта, поняття “нації” у «західному», “громадянському” сенсі складається з декількох сутнісних вимірів. По-перше, нація потребує конкретної чітко визначеної території. Як зазначає Сміт, “території та люди мають належати один одному”, тобто поняття території потребує характеристик “історичних” земель – територій, у межах яких конкретне суспільство розвивалося протягом багатьох поколінь. Таким чином батьківщина має мати смислове наповнення національної пам’яті та історичних наративів та міфів.

Другим виміром поняття нації є спільність законів та інституцій з єдиною політичною волею. Під цим визначенням мається на увазі спільно регульовані суспільні інститути, які відображають політичні настрої та смисли. Нація як політична та легальна спільнота, необхідним елементом якої є поняття громадянство, у якому закладається рівність усіх членів цієї спільноти перед державою. Таким чином вибудовується система спільних та рівних прав та обов’язків.

Третій вимір – нація як культурна спільнота. У рамках цього виміру нація визначається ключовим набором спільної культури та громадянської ідеології, набору традицій, ідей, історичної пам'яті, міфів та символів.

Резюмуючи три сутнісні виміри поняття нації, Сміт виокремлює такі ключові характеристики національної ідентичності:

- спільна територія;
- спільні міфи та історична пам'ять;
- спільна масова культура;
- набір спільних легальних прав та обов'язків усіх членів спільноти¹.

Спираючись на концептуалізацію Сміта, Махендра Карна відзначає, що поняття рідної мови є одним з ключових елементів нації. Авторка акцентує, що використання спільної мови розвиває силу спільних зв'язків у спільноті та визначає формування спільної соціальної пам'яті. Тим не менше, у зв'язку з розвитком сучасного націоналізму, мас-медіа, ринкових економічних відносин та масової освіти національна мова, окрім збереження спільної історії, культури та соціальної міфології набула й інших функцій².

Чарльз Тіллі характеризує поняття національної ідентичності як “реляційне, історичне, культурне та умовне”. Ідентичність є культурною, так як вона базується на консенсусі щодо розуміння спільних культурних сенсів, історична, так як обумовлена спільною пам'яттю та спільним розумінням причин та наслідків дій, що обумовлює “залежність від шляху” (path dependency) процесу націєтворення, реляційна, так як виробляється у процесі комунікації між індивідами та групами та не існує відокремлено від суспільства в головах індивідів і умовна, так як залежить від постійної прямої артикуляції спільних сенсів індивідами³.

Бенедікт Андерсон, розглядаючи витоки національної ідентичності, виділяє спільність мови як один з можливих міфів у націєтворчому процесі, поруч із

¹ Smith A. National identity / Anthony Smith. – London: Penguin Books, 1991. – 227 с. – стор. 20

² Karna N. Language, Region and National Identity / Karna. // Sociological Bulletin. – 1999. – №48. – С. 75–96.

³ Tilly C. Citizenship, identity and social history. / Tilly. // Citizenship, identity and social history. International Review of Social History. – 1995. – №40. – С. 1–17.

міфом спільної культури, спільної землі та спільної історії⁴. Мовна ідентичність є лише одним з можливих сценаріїв конструювання національної ідентичності, на рівні з релігією, етносом, територією і т.д.

Мова є одним з важливих елементів культурної ідентичності, яка є однією зі складових поняття нації. О. Демська та Е. Мальцев відзначають, що мова також має таку характеристику, як сила мови. Згідно з авторами, сила мови залежить від кількості мовців, для яких мова є рідною, величини та кількості груп людей, що розмовляють цією мовою у світі, мобільності її носіїв, культурних цінностей, рівня економіки, політичної ситуації. З економічної та політичної точки зору, мова детермінує рівень культурного продукту, що виробляється в конкретній державі. Культурний продукт залежить від первинності, автентичності, розвиненості та унормованості використовуваного мовного коду, а автентичний продукт є більш конкурентоздатним⁵.

Значення складових націєтворення та будування національної ідентичності особливо зростає в контексті “молодих держав” (наприклад, держави пострадянського простору) або постколоніальних держав – тобто тих, які мають відносно невелику історію незалежності і постає завдання створювати спільну національну ідентичність задля збереження національного суверенітету. Для таких держав мова може відігравати особливу роль у контексті культурної інтеграції. Джойс Юстус, наприклад, характеризуючи постколоніальні процеси африканських держав показує, що вибір національної мови став одним із найбільш нагальних у державотворчому процесі незалежних африканських країн. Авторка показує, що вибір мови колишньої метрополії як державної мови незалежної держави спричиняє значний емоційний резонанс, так як інституціоналізація мови колишнього колонізатора спрацьовує як постійне нагадування травматичного досвіду незалежних часів та критикується як

⁴ Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсон. – Київ: Критика, 2001. – 271 с. – стор.63

⁵ Демська О. Мовна політика: про ідентичність і успішність у глобальному світі [Електронний ресурс] / О. Демська, Е. Мальцева. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11412/Demaska_Maltsev_Movna_polityka.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

підтримка колоніального спадку. У прикладі африканських країн та незалежної Індії вибір національної мови має символічне значення сили та потужності автентичної культури та мови, посилення якої є маніфестацією самостійності титульної нації в державі⁶.

Рене Гротенхус визначає будування нації як дії та рішення, прийняті національними акторами для конструювання спільного усвідомлення національності, зазвичай для подолання етнічних, релігійних чи общинних відмінностей і поширення спільних сенсів ідентичності та вірності. Метою цього процесу є мобілізація населення у державотворчому процесі. Для успішності державотворчого процесу необхідні три елементи: легітимність, інституційна спроможність та владні повноваження. Культурна інтеграція сприяє успішності першого елементу – легітимності, так як легітимність державних акторів обумовлена лояльністю та відчуттям належності населення⁷.

Брубейкер та Купер визначають такі функції соціальної ідентифікації:

1. **Ідентифікація та категоризація.** Ідентифікація визначається внутрішнім бажанням людини ідентифікувати себе з певними характеристиками чи аспектами та ідентифікуванням індивідів іншими, користуючись певними ярликами та характеристиками. Ця характеристика може базуватися на статі, расі, гендері, релігії, мові і тому подібне.
2. **Розуміння себе та соціальна локація.** Ця функція базується на визначенні індивідами себе у своїх власних категоріях в межах особистого контексту. Відмінність цієї функції від попередньої у тому, що у випадку ідентифікації та категоризації індивіди послуговують своїм усвідомленням контексту та набору характеристик, а не соціально визначеним універсальним значенням. Самоідентифікація дозволяє індивідам реідентифікувати себе незалежно від приписаних їм ідентичностей

⁶ Bennett J. Language and National Integration: The Jamaican Case / Justus Joyce Bennett. // *Ethnology*. – 1978. – №17. – С. 39–51.

⁷ Grotenhuis R. Nation-Building and State-Building and the Challenge of Fragility / René Grotenhuis // *Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States* / René Grotenhuis. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016. – С. 73–92.

3. Спільність, пов'язаність та групування. Ці функції визначають використання спільних настроїв та реляційних зв'язків, що зв'язують членів спільноти одне з одним та створюють відчуття приналежності конкретній групі. Ця функція відображає також дистанціювання себе від “чужих” та конструювання соціальних відмінностей⁸.

Згідно з Адріаном Блекледжем, мовний вибір тісно пов'язаний з мовною ідеологією, політичним впливом та владними відносинами. Цей зв'язок обумовлений різним статусом окремих мов у професіональній, соціально-економічній та соціально-культурній сферах, а вимірною оцінкою статусу конкретної мови може бути рівень її вжитку на глобальному рівні, наскільки володіння цією мовою є затребуваним як на локальному, так і на глобальному ринку праці, соціальні групи чи класи використовують цю мову, іншими словами, яким є *лінгвістично-культурний капітал мови*⁹.

Лінгвістично-культурний капітал мови не є примордіальною та незмінною категорією, як і будь-який капітал, тож у процесі владних відносин та зокрема за допомогою певної державної політики може бути примножений чи зменшений. Одним із способів регуляції лінгвістично-культурного капіталу є формування мовної ідеології.

Дослідниками було вироблено декілька різних підходів до поняття ідеології. З однієї точки зору, ідеологія є концептуалізацією свідомості, вірувань, переконань та ідей. З цього ракурсу поняття ідеології використовується як концептуальне відображення культури, базових ідей того, що члени конкретної спільноти розуміють під честю та доброчесністю, розподілом праці та взаємозв'язок і різні форми виявлення таких наборів ідей.

З іншої точки зору, поняття ідеології звужується виключно до владних відносин. У рамках цього підходу ідеологія сприймається як більш гнучке та

⁸ Brubaker R. Beyond 'Identity' / R. Brubaker, F. Cooper. // Theory and Society. – 2000. – №29. – С. 1–47. – стор. 14–20

⁹ Blackledge A. Discourse and Power in a Multilingual World / Blackledge. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005. – 252 с. – стор.23

динамічне явище, обумовлене структурою соціальних ролей у суспільстві¹⁰. Останнім визначеним підходом до визначення ідеології – це звуження її функцій до раціоналізації, містифікації,

Мовна ідеологія – це набір переконань щодо мови, сформованих її носіями щодо раціоналізації чи обґрунтування сприйняття мовної структури та використання, який відображається у “самоочевидних” ідеях та трактуваннях певної групи щодо ролі мови у соціальному досвіді її членів. Важливо зазначити, що мовна ідеологія не завжди є частиною предмету дослідження мовної політики, адже цей феномен актуалізується за умови взаємозв’язку між мовним досвідом та соціальною стратифікацією¹¹. За цієї умови лінгвістично-культурний капітал мови та вид мовної ідеології стають аналітично важливими одиницями при дослідженні державної мовної політики. Термін “мовна ідеологія” походить з дисципліни лінгвістичної антропології та характеризує такі соціальні відносини, у яких мова наділяється рядом характеристик у категоріях якості, цінності, статусу, норми, функції, володіння і тому подібне.

Згідно з Жаном Блумауертом, мовні ідеології мають такі функції:

- *регулювання практичного мовного режиму у публічній сфері*. Публічні політики, що базуються на мовній ідеології конструюють зображення “соціально бажаного” використання мови та ідеального мовного розподілу у суспільстві;

- *продукування та регулювання ідентичності*. Держава може формувати прискриптивні етнолінгвістичні ідентичності. У такому випадку метою державної мовної політики є “автоматичне” скеровування індивідуальної поведінки. Такий характер політики особливо притаманним державам, які прагнуть сформувати монолінгвістичне суспільство у своїх межах. Часто здійснюється перебільшення ролі мови у суспільному житті

¹⁰ Woolard K. Language Ideology / K. Woolard, B. Schieffelin. // Annual Review of Anthropology. – 55. – №23. – С. 55–82.

¹¹ op.cit

– *нормативування*. Формування етноцентричної та внутрішньо гомогенної (“чистої”, нормативної) мови та проектування такого зображення державної мови у зовнішній світ¹².

Сюзан Галь та Джудіт Ірвін виокремлюють такі процеси, що сприяють ідеологізації мови:

– *іконічність*. Процес, у рамках якого мова стає одним з видів ідеологічної репрезентації груп, що відбувається за тих умов, якщо лінгвістичні практики, притаманні групі, стають їх іконічним відображенням;

– *рекурсивність*. За умов цього процеси опозиція між конкретними соціальними групами відображається на рівні символічної опозиційності тих рис, які характеризують конкуруючі групи. Рекурсія може спровокувати процес сегментації групи та її поділу на різні підгрупи;

– *стирання*. Процес, протилежній рекурсії, у рамках якого індивіди приховують свої певні активності чи переконання, роблячи їх невидимими на загальному ідеологічному полі. Цей феномен притаманний групам, які позиціонують себе як гомогенні, в той час як “девіації” всередині цієї групи приховуються¹³.

Рене Гротенхуз, однак, застерігає щодо ризиків надмірної гомогенізації у державотворчому процесі, особливо у нестабільних державах. Намагання створити гомогенну культурну, мовну ідентичність може спричинити нестабільність у державі та перетворитися у конкуренцію між різними ідентичностями всередині держави, що ставить під значний ризик її стабільність та безпеку.

1.2. Особливості формування мовної політики

Формуючи державну політику, функція держави полягає у створенні практик, які забезпечують інституціоналізацію, натуралізацію та посилення ідентичності.

¹² Blommaert J. Language Policy and National Identity / Jan Blommaert // An Introduction to Language Policy / Jan Blommaert. – Oxford: Blackwell, 2006. – p. 238–254. – p.244-245

¹³ Gal S. The Boundaries of Languages and Disciplines: How Ideologies Construct Difference / S. GAL, J. IRVINE. // Defining the Boundaries of Social Inquiry. – 1995. – №62. – С. 967–1001.

У контексті мовного питання, у державі можуть бути наявні такі типи мовних ситуацій: 1) мова, яка першою була вивчена індивідом; 2) мова, яка є найбільш вживаною індивідом; 3) знання офіційної мови індивідом. Зазвичай, у більшості держав які мають на порядку денному мовне питання наявні декілька з цих мовних ситуацій, і в кожній з них можуть фігурувати різні мови¹⁴.

Як ми показали у першій частині цього розділу, мовна політика є частиною політики ідентичності – політики, яка піднімає та одночасно дає відповідь на питання “Ким ми є?”, надаючи йому значення одного із ключових питань політичного життя. Тож для дизайну чи аналізу мовної політики аспектами першого значення є те, яке бачення національної ідентичності транслює державотворець та де він/вона прагне провести лінію розмежування хто такі “ми” і носій як характеристик “нами” бути не може, а гострота соціального конфлікту залежить від форми та розташування тієї межі, що проводить кордон між різними ідентичностями¹⁵.

Як зазначає Ален Патен, у контексті мовної політики найбільш типовими є питання *публічного визнання мови та індивідуальної лінгвістичної автономності*. За визначенням Патен, мова можна охарактеризувати як таку, що має достатній рівень публічного визнання, якщо користуючись цією мовою можливий доступ до публічних послуг та вести публічний бізнес. До таких публічних послуг належить освіта, лікування, обслуговування в державних та комунальних інституціях. Рівень індивідуальної лінгвістичної автономності визначається рівнем свободи індивіда обирати мову вжитку у непублічних сферах життя без державного втручання. Питання лінгвістичної автономності актуалізується у контексті чи взагалі держава дозволяє собі втручатися у сферу приватного мовного вжитку – в тому числі у сфері приватного бізнесу та комерційних елементах, таких як реклама, вивіски і тому подібне.

¹⁴ Kulyk V. Shedding Russianness, recasting Ukrainianness: the post-Euromaidan dynamics of ethnonational identifications in Ukraine, / Volodymyr Kulyk. // Post-Soviet Affairs. – 2018. – С. 2–20.

¹⁵ Schmidt R. Political Theory and Language / Ronald Schmidt // An Introduction to Language Policy: Theory and Method / Ronald Schmidt. – New Jersey: Wiley-Blackwell, 2005. – С. 95–111.

Патен пропонує такі моделі публічного визнання мови, як *офіційний мультилінгвізм*, *раціоналізація мови* та *підтримка мови*. Одразу зазначимо, що дві останні моделі представлені як опозиційні до офіційного мультилінгвізму.

У рамках моделі **офіційного мультилінгвізму**, кожна мова, якою говорять у спільноті представлена з однаковим рівнем визнання. Тобто, державні послуги представлені всіма цими мовами і дозволено вести публічним бізнес усіма цими мовами. Прикладами такої моделі є Канада, Бельгія та Швейцарія, а також інституції Європейського Союзу. З методологічної точки зору, щоб проаналізувати рівень задоволення інтересів носія певної мови у державі, способи задоволення цих інтересів можна умовно розділити на три групи: комунікація, символічна афірмація та промоція ідентичності. З точки зору комунікації, у індивідів можуть бути різні можливості для вивчення інших мов, як матеріальні так і нематеріальні. І навіть якщо індивід на певному рівні володіє іншою мовою, у багатьох контекстах отримувати публічні послуги значно зручніше рідною мовою, особливо у потенційно стресових обставинах, як, наприклад, у залі судового засідання чи у лікарні. Тому з точки зору комунікації, держава забезпечує наявність взаємозамінних кадрів у кожній державній інституції, які можуть надати індивіду публічні послуги тією мовою, якою він/вона володіє більш вільно.

З точки зору символічної афірмації, використання тієї мови, якою індивід володіє більш вільно у контексті державних послуг та публічного бізнесу інтерпретується як символ поваги та визнання. З цієї перспективи використовувана мова відіграє роль у розвитку почуття належності до групи, навіть якщо її члени говорять різними мовами та повага до агентності та ідентичності індивіда. Протилежно, відмова від визнання мови індивіда може бути інтерпретована ним як наявність ієрархічних владних стосунків між носіями різних мов.

З точки зору промоції ідентичності, для деяких груп, особливо для етнічних меншин, мова може бути одним з центральних елементів їхньої ідентичності.

Державне визнання мови цієї групи стає умовою виживання та процвітання цієї групи у визначеному соціальному контексті.

Таким чином, метою офіційного мультилінгвізму є підтримання максимальної рівності між усіма членами суспільства. Основна критика цієї моделі направлена на те, що не зважаючи на те, що офіційний мультилінгвізм надає рівні можливості для кожної з мов, що використовуються у суспільстві, однак за цієї моделлю не забезпечено ніяких механізмів для того, щоб забезпечити континуальність рівнопредставленості цих мов та запобігти витісненню одних мов іншими.

На противагу офіційному мультилінгвізму, **модель мовної раціоналізації** пропонує механізми для захисту вразливих мов у суспільстві. У цю модель включають механізми та практики, направлені на перехід до домінантної державної мови шляхом обмеження або відсутності представлення інших мов в окремих сферах мовного вжитку. Серед переваг мовної раціоналізації Паттен пропонує такі: збільшення соціальної мобільності, посилення демократичної деліберації, підтримка спільної політичної ідентичності та збільшення ефективності державних інституцій.

З огляду на соціальну мобільність, підтримка переходу на домінантну державну мову збільшує економічні та соціальні можливості соціально вразливих груп. Стимулюючи вивчення домінантної мови, держава сприяє дегетоїзації соціальних меншин, економічні та кар'єрні можливості яких обмежені мовних чинником.

З боку демократичної деліберації, використання домінантної мови якомога більшою кількістю громадян сприяє збільшенню їхньої політичної активності, так як однаково вільно розуміючи та користуючись однією мовою громадяни мають спільний політичний порядок денний, рівний доступ до джерел інформації та рівні можливості апелювання до цінностей та інтересів не лише своєї мовної групи, а й всього населення держави. У цьому контексті мовна раціоналізація стимулює створення єдиної мовної спільноти.

З точки зору спільної ідентичності, солідаризація суспільства є більш проблематичною та трудомісною, якщо суспільство фрагментоване на окремі ідентичні групи. Модель мовної раціоналізації сприяє тому, щоб виключити мовний фактор як одним з чинників внутрішньої фрагментації у суспільстві.

З точки зору ефективності державних інституцій, за умови обмеженого користування різними мовами у державній сфері держава значно економить ресурси на пошуку та підготовці кадрів, які володіють різними державними мовами на однаковому рівні, економить кошти на послугах перекладачів та спрощує систему документообігу, так як відпадає необхідність дублювання нормативно-правових актів різними мовами.

Основою моделі **підтримки мови** є те, що політика офіційного мультилінгвізму не забезпечує забезпечення існування та функціонування мов. Пропоненти цієї моделі заперечують ефективність мовної самоорганізації та акцентують на тому, що існування різних мов є нерівною через демографічні показники та розвиток економічної мовної ієрархії та різної сили мов, описаної у попередній частині цього розділу. Зазначається, що офіційний мультилінгвізм надає лише формальну рівність мов, а не фактичну. Таким чином у моделі підтримки мови використовується вибіркове державне визнання мови – більш вразливі мови отримують більший спектр державного визнання та підтримки, ніж сильніші, для підтримки суспільної рівноваги та стабільності¹⁶.

Елана Шошамі описує мовну політику як інструмент маніпулювання державою мовної поведінки громадян та як спосіб нав'язування суспільству таких концепцій, як “правильна, “чиста” мова, “рідна державна мова” і т.п. Авторка виділяє чотири рівні прояву мовної політики: явний/опосередкований та відкритий/закритий.

Явним рівнем мовної політики є легальний рівень: державне законодавство, декларації, мовні стандарти, тести та інші типи документів. Опосередкований рівень мовної політики складніший для визначення та аналізу. На цьому рівні

¹⁶ Patten A. Political Theory and Language Policy / Alan Patten. // Political Theory. – 2001. – №29. – С. 691–715.

мовні практики не є регульовані та кодифіковані безпосереднім законодавством, однак певні мовні практики підтримуються неформальними практиками у суспільстві (наприклад, внутрішні правила використання мов у засобах масової інформації). Відкритість та закритість мовної політики, відповідно, співвідносні з явним та опосередкованим рівнем. На відкритому рівні мовної політики законодавче регулювання мовної поведінки базується на наявному у суспільстві культурному середовищі і, таким чином, інституціоналізує існуючі практики та патерни мовної поведінки. На закритому рівні мовна політика конструюється з огляду на бажану поведінку та направлена на зміну культурного середовища у суспільстві шляхом маніпулювання мовними практиками¹⁷.

Мовна політика включає також такі елементи, як *планування статусу*, *планування корпусу* та *планування надбання*. Планування статусу – це закріплення певної мови/мов у полі конкретних сфер. Планування корпусу – це спроба змінити форму та структуру самої мови. Планування корпусу відбувається з огляду на необхідність кодифікації та стандартизації державної мови. Також поширеною практикою є модифікація офіційного правопису мови задля уникнення запозичень з інших мов. Планування надбання передбачає імплементацію політики статусу та закріплення конкретної ролі за певними мовами у суспільстві¹⁸.

Ненсі Горбергер пропонує інтегровану методологічну рамку мовного планування у сфері мовної політики:

¹⁷ Shohamy E. Language Policy Hidden Agendas and New Approaches / Elana Shohamy. – London: Routledge, 2006. – 185 p. – p.48-50

¹⁸ Wright S. Language Planning in State Nations and Nation States / Sue Wright // Language Policy and Language Planning / Sue Wright. – London: Palgrave Macmillan, 2016. – С. 47–77.

Таб. 1.1. Підходи до мовного планування Н.Горбергер

Типи	Підхід планування політики (щодо форми)	Підхід культивуваційного планування (щодо функцій)
Планування статусу (щодо використання мови)	Офіціалізація Націоналізація Стандартизація статусу Заборона	Відродження Підтримка Поширення Інтерлінгвістична комунікація – міжнаціональна та всередині нації
Планування надбання (щодо користувачів мови)	Група (етнічна, регіональна) Освіта Писемність Релігійність Мас-медіа Робота	Повторне надбання Підтримка Зсув Іноземна мова/друга мова/писемність
Планування корпусу (щодо мови)	Стандартизація корпусу Стандартизація допоміжного коду Графізація (надання письмової форми елементам розмовної мови)	Модернізація (надання існуючим мовним формам нових функцій) Лексична Стилістична Реновація (пошук нових форм для виконання існуючих

		функцій) Пурифікація Реформа Стилiстичне спрощення Унiфiкацiя термiнологiї
--	--	--

Планування політики було роз'яснене нами вище у цьому розділі, в той час як поняття культивацийного планування потребує додаткового роз'яснення. Планування політики направлені на глобальні процеси соціальної зміни у мовному контексті, регулювання мовних аспектів державного життя, такі як питання мови документообігу, мови вжитку державних інституцій на каналах масової комунікації, мова надання державних послуг, в той час як культивацийне планування є плануванням мікрорівня, яке регулює конкретні способи та форми говоріння/письма і їх розподіл¹⁹.

Таким чином, розглядаючи мовну політику ми, в першу чергу, фокусуємося на ролі мовної політики на націєтворчі мовної політики. У багатьох культурних та соціальних контекстах мова, якою говорять індивіди, набуває значення серцевинного елемента, маркера групової ідентичності. Визначення та інструменталізація елементів групової ідентичності набуває першочергового значення у державотворчих процесах молодих держав, адже політика ідентичності відіграє важливу роль у збереженні рівноваги та стабільності у суспільстві. Мова може відігравати значення маркеру, що конструює бачення та відчуття належності до конкретної групи і відображенням того, хто до цієї групи не належить.

¹⁹ Hornberger N. Frameworks and Models in Language Policy and Planning / Nancy Hornberger // An Introduction to Language Policy / Nancy Hornberger. – New Jersey: Wiley-Blackwell, 2005. – С. 24–42.

У соціальних відносинах мова у конкретному суспільстві різні мови мають різний лінгвістично-культурний капітал: мова набуває характеристик цінності, якості, сили, економічного, політичного та соціального потенціалу. Дизайнуючи мовну політику держава може впливати на наповнення цих характеристик, конструюючи мовну ідеологію у державі. Мовна ідеологія набуває особливого значення у таких умовах, якщо користування певною мовою у публічній та приватній сфері відображає владні стосунки у соціальній структурі суспільства.

Моделі публічної мовної політики конструюють бажане політичним актором зображення національної ідентичності, особливо гостро це питання постає у лінгвістично гетерогенних суспільствах. Мовна політика може стосуватися як статусу, як і корпусу мови, однак незважаючи на те, що, на перший погляд, політика у сфері корпусу мови має виключно лінгвістичний характер, однак політика у цій сфері також має ідеологічний характер, особливо в таких формах, як, наприклад, пурифікація чи реновація.

Розділ 2. Мовна політика в Україні

2.1. Характеристика мовної проблематики в Україні

Географічне положення України лівовою долею детермінувала соціальний та політичний розвиток держави. До 1991 року, коли Україна вперше відсвяткувала свою незалежність, держава протягом століть була розділена між західними та східними сусідами, а спадок Радянського Союзу досі має значний вплив на сучасну Україну. Протягом століть більша частина територій сучасної України входила до складу спочатку Російської імперії, а потім Радянського Союзу.

Як показує дослідження КМІС²⁰, станом на 2019 рік лише 46% українців у побутовому житті говорять лише українською мовою, інші – або переважно російською, або однаково часто говорять і російською, і українською мовами. Мовна проблематика завжди була актуальною для України від моменту здобуття незалежності і до сьогодні. Через міфологему “русского мира” Російської Федерації, яка слугує виправданням агресивної зовнішньої політики Росії, захист, підтримка та поширення української мови має не лише культурне значення, а є один із важливих аспектів національної безпеки України. На наш погляд, українську мовну проблематику варто розглядати у контексті російсько-українських відносин, адже російська політика після розпаду Радянського Союзу є одним з найбільш впливових факторів, що проблематизує мовне питання та мовну політику в Україні та формує ідентичнісний вибір мовної поведінки і, у зв’язку з цим, мовну політику. Розглянемо докладніше, яким чином сформувався та еволюціонував цей зв’язок.

Як зазначає Тарас Кузьо, після розпаду Радянського Союзу російська влада послідовно відмовлялася визнавати право України на незалежність та суверенітет, а українська мова, на їхній погляд, не може бути самостійною мовою

²⁰ Думки і погляди населення щодо викладання російської мови в українськомовних школах і надання непідконтрольним територіям Донбасу автономії у складі України: березень 2019 року [Електронний ресурс] // КМІС. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=832&page=1>.

і є діалектом російської. За умов Радянського Союзу українська мова хоч і легально визнавалася, але фактично була ієрархічно нижчою за російську – українську мову позиціонували як мову селянства, в той час як російська була мовою урбанізацій, економічно та культурно розвинених містян²¹.

Згідно з аналізом Кузьо, викладеним ним у статті “Russian National Identity and the Russian-Ukrainian crisis”, російську національну ідентичність можна розділити на п’ять підходів, три з яких є напрямку антагоністичними до української державності: імперіалістична ідентичність, відповідно до якої національна місія росіян – створити наднаціональну державу, ідентичність, що базується на культурній та історичній єдності трьох слов’янських народів (“русский мир”), російська нація як спільнота російськомовних громадян, незалежно від їхньої етнічної належності. Імперіалістична ідентичність була концептуалізована радянськими націоналістами. Найбільш відомим теоретиком російського імперіалізму, або євразіонізму є Александр Дугін. Другий підхід до ідентичності, ідентичність “русского мира” базується на “братськості” трьох слов’янських народів – росіян, білорусів та українців, і ця “братськість” потребує державного об’єднання чи існування в інтегрованому культурному просторі, Україна займає місця “Малоросії” як гілки російського народу. Відповідно до третього підходу до російської ідентичності ключовим маркером ідентичності є лінгвістичний. У квітні 2008 року на саміті НАТО в Бухаресті, Володимир Путін назвав Україну “штучною державою”, у південних та східних регіонах якої проживають “17 мільйонів росіян”. Таким чином, Путін прирівнює поняття “російськомовний” та “росіянин” як ідентичні²².

Як зазначає Катерина Яковенко, спроби Бориса Єльцина, першого президента Російської Федерації, спроби формувати державну політику, базуючись на принципах громадянської правової держави (*civic state*) не отримали значної підтримки. Таким чином, початок правління Володимира Путіна був

²¹ Kuzio T. Russian stereotypes and myths of Ukraine and Ukrainians and why Novorossiya failed* / Taras Kuzio. // Communist and Post-Communist Studies. – 2019. – №52. – С. 297–309.

²² Kuzio T. Russian National Identity and the Russia-Ukraine Crisis / Taras Kuzio. // Federal Academy for Security Policy. – 2016. – №20. – С. 1–5.

ознаменований посиленням імперіалістичної політики та де факто підтримки ідеології євразіонізму. Пріоритетом цієї політики є збереження політичної, культурної та економічної домінації Росії у країнах пострадянського простору у контексті політичної інтеграції (наприклад, відсутність кордонів між Росією та Україною і Росією та Білоруссю), формування економічної залежності країн пострадянського простору від Росії (наприклад, газова залежність України від Росії, а у 1994 році частка зовнішньої торгівлі між Україною та Росією складала 47,5% від загальної зовнішньої торгівлі України²³), домінації російського та російськомовного культурного продукту на відповідних територіях (наприклад, забезпечення трансляції російських мас-медіа на території України) та вплив Росії у релігійному контексті (Українська православна церква Московського патріархату до прийняття томосу Української православної церкви у 2019 році²⁴)²⁵.

Завідувач кафедри українознавства Оттавського університету Домінік Арель відзначає, що проблематизація мовного аспекту в українській політиці має циклічний характер, що є характерним для націй, у яких мова є маркером ідентичності. Враховуючи описані антагоністичні відносини російської та української мов, політику русифікації за часів Радянського Союзу, можна зробити висновок, що мовна поведінка населенням є елементом політики ідентичності. Період до 2012 року відзначається політичним консенсусом щодо символічного значення української мови як єдиної державної. Українська мова інституціоналізувалася як мова освіти, з меншою інтенсивністю – як мова мас-медіа, комерційній сфері, книговидавництва тощо.²⁶

²³ Haran O. The Paradoxes of Kuchma's Russian Policy [Електронний ресурс] / O. Haran, R. Pavlenko // PONARS Eurasia. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ponarseurasia.org/memo/paradoxes-kuchmas-russian-policy>.

²⁴ Томос для України. Все, що треба знати про події в Стамбулі [Електронний ресурс] // Радіо "Свобода". – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-dli-ukrainy-vse-shcho-treba-znaty/29691914.html>.

²⁵ Yakovenko K. Russia's Claim for 'Mother-of-Slavs' Status: Attempts to Manipulate Ukrainian Identity / Kateryna Yakovenko. // International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs. – 2015. – №24. – С. 84–102.

²⁶ Dominique A. Language, Status, and State Loyalty in Ukraine / Arel Dominique. // Harvard Ukrainian Studies. – 2017. – №35. – С. 233–263.

У 1994-2000 роках мовна ідентифікація була досить стабільною: 61% населення вважали українську своєю рідною, 36% – російську. Станом на 2003 рік Віктор Степаненко характеризує мовну ситуацію таким чином:

- Україна є переважно двомовною країною з переважанням української та російської мов;
- існують розбіжності між етнічною та мовною ідентифікацією, що є особливо актуальним у контексті російськомовних українців – русофонів;
- український білінгвізм був сформований у зв'язку з різними культурними, історичними та соціальними факторами (включно з історичною русифікацією), етнічні українці є більш мовно гнучкими ніж етнічні росіяни;
- з демографічної точки зору, українська мова переважає в західних регіонах України та в сільських місцевостях інших регіонів України, міста є переважно російськомовними;
- російська мова є домінуючою в українському суспільстві з огляду на компактність поселення етнічних росіян та русофонів на Сході та Півдні України, а також через економічний потенціал міст (як ми зазначали раніше, економічні фактори є одними з ключових у визначенні культурно-лінгвістичного капіталу мови)²⁷.

Революція Гідності (або Євромайдан) листопада 2013-лютого 2014 стала справжньою точкою біфуркації в українській політиці ідентичності. У період до 2014 року політика ідентичності в Україні була радше амбівалентною та не мала системного характеру. Питання будування самостійної української ідентичності на системному рівні значною мірою залежною від політичної мови політичних лідерів, що буде докладніше проілюстровано у наступній частині цього розділу під час аналізу змін мовного законодавства від перших років здобуття незалежності.

Володимир Кулик визначає ідеологічний та культурний поділ як одну з характеристик українського суспільства. Ця поляризація зумовлена різницею в

²⁷ Stepanenko V. Identities and language politics in Ukraine: the challenges of nation-state building / Viktor Stepanenko. // Nation-building, ethnicity and language politics in transition countries. – 2003. – С. 107–135.

етнічному складі, усталених практик мовної поведінки, історичній пам'яті та має регіональну специфіку, що відображається у структурі політичних партій²⁸. Згідно з аналізом Ірини Бекешкіної, у соціологічних опитуваннях з року в рік вирізнялися ключові патерни поляризації суспільства – це мова повсякденного вжитку і статус російської мови і зовнішньополітичні орієнтації: підтримка інтеграції з ЄС чи з країнами СНД. Командою Віктора Януковича під час президентської кампанії у 2004 році зазначені відмінності були вперше використані політично загострені та доведені до антагонізму. Після 2014 року цей антагонізм використовувався різними політичними силами для мобілізації свого електорату, таким чином закріплюючи і підкреслюючи ці відмінності у суспільстві. Бекешкіна вказує на те, що українське політичне поле набуло виразного поділу навпіл: політичні партії поділилися на такі, що спиралися переважно на україномовний та проєвропейський електорат і на ті, що орієнтувалися на переважно російськомовного виборця, який віддає перевагу інтеграцією з Росією та країнами СНД²⁹. Отже, політичний поляризуючий тренд, заданий у 2004 році досяг своєї кульмінації через десять років у кінці 2013-початку 2014 років.

Четвертий президент України Віктор Янукович, президентство якого було закінчено Революцією Гідності, став першим (і, станом на сьогодні, останнім) президентом, який переміг на виборах, отримавши менше 50% голосів³⁰. Перевагою Януковича на виборі стала втрата підтримки попереднім президентом Віктором Ющенком політики українізації, яка була звинувачена у надмірному націоналізмі та дискримінаційності щодо російськомовного населення та орієнтованості на західні регіони України. Як підсумовує Олександр Мотиль, активно просуваючи українізацію мови, освіти, культури та мас-медіа Ющенко втратив значну частину електорату східних та південних

²⁸ Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер . – 2-ге вид. – Київ: Києво-Могилян. акад., 2010. – 363 с. – стор. 12

²⁹ Бекешкіна І. Вирішальний 2014-й: роз'єднав чи з'єднав Україну? / І. Бекешкіна // Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір / І. Бекешкіна. – Київ: Стилос, 2017. – С. 8–40.

³⁰ Besemers J. Ukraine: A Sharp Turn Eastwards? / John Besemeres // A Difficult Neighbourhood: Essays on Russia and East-Central Europe since World War II / John Besemeres. – Australia: ANU Press, 2016. – С. 141–166.

регіонів України, що віддали перевагу гаслам “об’єднати Україну” Віктора Януковича, зокрема підвищуючи статус російської мови до “офіційної”³¹.

Як зазначає Олексій Гарань, політика Януковича мала поляризуючий ефект: в обмін на нижчу ціну за газ Янукович продовжив строк перебування російської воєнно-морської бази на території Криму на 25 років, підписав закон, відповідно до якого проголошується позаблоковий статус України, отже згортання курсу на вступ України до НАТО та відмовився визначати Голодомор 1933 року геноцидом українського народу, що було започатковано Віктором Ющенко³². Таким чином, обіцянки Віктора Януковича об’єднати Україну набули характеру багатостороннього зближення України з Росією.

Олексій Курінний виділяє два виміри мовної поляризації в Україні: функціональний та регіональний. За такої дихотомії, функціональна поляризація визначається сферами вжитку певної мови, наприклад, освіта, мас-медіа, державна комунікація тощо. Регіональна поляризація визначається класичним для України розподілом переважання вжитку української мови в західних та центральних регіонах України, та російської, відповідно, у східних та південних³³. Обіцянки прирівняти статус російської мови до статусу офіційної входили до передвиборчої кампанії Леоніда Кучми³⁴, другого президента України, кампанія якого, схожим чином до кампанії Віктора Януковича, базувалася на несприйнятті українізаційних політик Леоніда Кравчука. Згідно з даними КМІС, станом на 2001 рік 30,4% населення України вважали російську мову своєю рідною мовою, а ще 12,4% – українську та російську. Однак відповідно до рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 надання російській мові статусу “офіційної” де-факто прирівнює її до статусу

³¹ Motyl A. Ukrainian Blues: Yanukovich's Rise, Democracy's Fall / Alexander Motyl. // Foreign Affairs. – 2010. – №89. – С. 125–136.

³² Haran O. Polarizing the Country? YANUKOVYCH'S AUTHORITARIAN GAME BETWEEN RUSSIA AND THE EU ON THE EVE OF UKRAINE'S 2012 PARLIAMENTARY ELECTIONS / Olexiy Haran. // PONARS Eurasia Policy Memo. – 2012. – №204. – С. 1–5.

³³ Курінний О. В. Посилення русифікації та мовної поляризації українського суспільства У 2014–2016 РР. [Електронний ресурс] / О. В. Курінний. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11405/Kurinnyi_Posylennia_rusyfikatsii.pdf?sequence=1.

³⁴ Три кризи Леоніда Кучми [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/10/18/2991160/>.

“державної”, що є порушенням статті 10 Конституції України, відповідно до якої державною мовою в Україні є українська³⁵. Під час президентства Віктора Ющенка, державна риторика щодо статусу української мови характеризувала її як таку, що потребує державної підтримки та захисту, однак у 2012 у мовній політиці в Україні був зроблений стрімкий поворот.

Станом на 2010 рік, українську мову вважало рідною мовою 55% населення України, 32% – російську і 11,1% надавали обом мовам значення рідної мови. Щодо етнічного розподілу, у перший рік президентства Віктора Януковича 77% населення України ідентифікували себе як українці, 20,3% – як росіяни. Важливо звернути увагу на регіональний розподіл – на Заході, Півночі та Центрі України кількість громадян, що ідентифікують себе як українці сягала 92-95%, в той час як на Сході та Півдні України цей показник суттєво відрізняється: 60,6% населення на Сході та 56,7% населення на Півдні ідентифікували себе як українці³⁶.

Регіональна специфіка етнічного та мовного розподілу в Україні була використана з метою легалізації статусу російської мови в Україні. З огляду на рішення Конституційного Суду України, надання російській мові офіційного статусу було неможливим, однак ухвалений у 2012 закон “Про засади державної мовної політики”³⁷ значно розширив використання регіональних мов: закон зобов’язував розвиток та підтримку регіональної мови у тих регіонах, де проживає більше 10% носіїв цієї мови. З огляду на описані нами соціологічні дані, цей закон де факто легалізує та піднімає російську мову до статусу офіційної, в обхід рішення Конституційного Суду України.

Зазначимо, що мовний закон 2012 року, або закон Колісніченка-Ківалова, як він став відомий у ЗМІ, став першим основоположним мовним законом за

³⁵ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самовряду [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>.

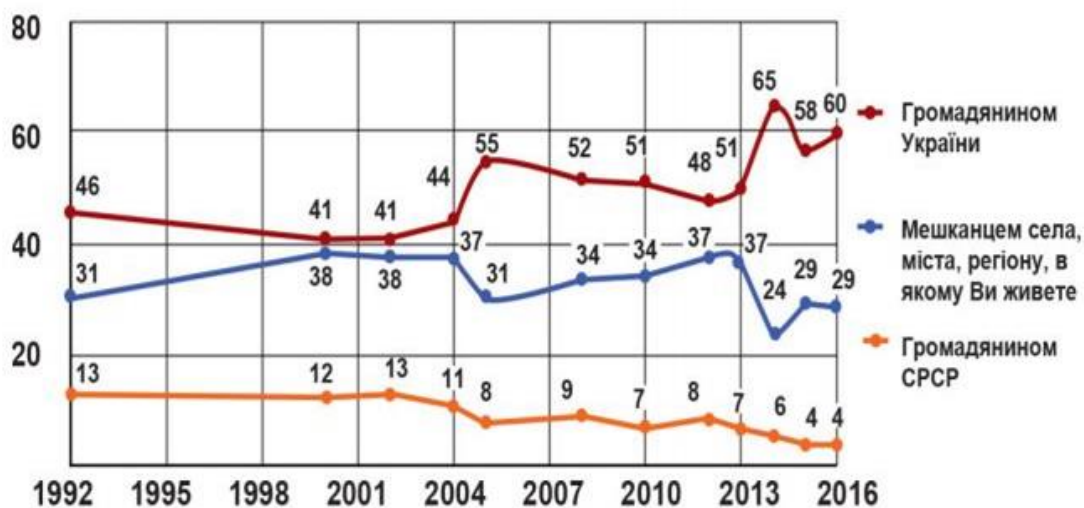
³⁶ Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер . – 2-ге вид. – Київ: Києво-Могилян. акад., 2010. – 363 с. – стор.101

³⁷ Про засади державної мовної політики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

історію незалежної України, так як до цього моменту досі був чинний Закон “Про мови в Українській РСР”, що був ухвалений у 1989 році. Незважаючи на активну політику українізації за часів Леоніда Кравчука та Віктора Ющенка і сповільнену українізацію Леоніда Кучми, Віктор Янукович став першим президентом незалежної України, за президентство якого були внесені фундаментальні зміни у мовну політику України.

Важливо зазначити, що інструменталізовані в політичному полі ідентичнісні відмінності в українському суспільстві не з’явилися в суспільстві в якийсь конкретний період. До 2014 року патерни самоідентифікації громадян змінювалися незначуще і були радше стабільне, що є підтвердженням того, що суспільна поляризація на основі етнічної, мовної, регіональної ознак була штучно антагонізована за допомогою політичних технологій. На підтвердження цього аргументу можна навести графік динаміки самоідентифікації громадян Ірини Бекешкіної з 1992 по 2016 рік³⁸:

Рис.2.1. Динаміка самоідентифікації громадян України 1992-2016 рр.

На представленому графіку ми можемо побачити три вектори колективної ідентичності громадян України: національна ідентичність, регіональна (або локальна) ідентичність та радянська ідентичність. Ми спостерігаємо поступове зростання національної ідентичності та поступове спадання значення радянської

³⁸ Бекешкіна І. Вирішальний 2014-й: роз’єднав чи з’єднав Україну? / І. Бекешкіна // Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір / І. Бекешкіна. – Київ: Стилос, 2017. – С. 8–40. – стор.19

та регіональної ідентичностей. Важливим є те, що різкі зміни динаміки самоідентифікації громадян з національної та регіональною ідентичності можна спостерігати у двох часових проміжках, що співпадають з Помаранчевою революцією 2004 року та Революцією Гідності 2014 року.

Як відзначає Володимир Кулик, під час президентських виборів 2004 року однозначно східноорієнтована кампанія Віктора Януковича спровокувала акції протестів проти масштабної фальсифікації результатів другого туру виборів, які могли б сприяти перемозі Януковича на виборах 2004 року. Згідно з аналізом Кулика, під час Помаранчевої революції учасники протестів не акцентували увагу на мовному та регіональному аспекті, підкреслюючи, “що протести спрямовані проти недемократичного режиму та Януковича як його втілення, а не проти зосереджених переважно у південно-східних регіонах Януковичевих виборців, яких закликали до лав нібито об’єднаного народу”³⁹. Як ми можемо побачити з графіку, під час Помаранчевої революції дійсно спостерігалось зростання важливості національної ідентичності – із 44% ідентифікації як громадянина України до 55%, у той час як регіональна ідентичність знизилася з 37% до 31%.

Причиною Євромайдану стала відмова тогочасного президента України Віктора Януковича підписати угоду про Асоціацію з Європейським Союзом. Спочатку, акції протесту характеризувалися як студентські, адже більшість протестуючих складалася з молоді, однак після насильницького розгону протестуючих “Беркутом” студентська акція перетворилася на загальнонаціональний масовий протест⁴⁰. Розглядаючи Революцію Гідності 2013-2014 рр., можна відзначити такі особливості. За мовною ознакою, 59% учасників Революції Гідності були україномовними, 16% – російськомовні, 24% – двомовні⁴¹. Фундаментальними причинами Революції Гідності можна назвати

39 Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер . – 2-ге вид. – Київ: Києво-Могилян. акад., 2010. – 363 с. – стор. 21

40 Shveda Y. Ukraine’s revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan / Y. Shveda, J. Ho Park. // Journal of Eurasian Studies. – 2016. – №7. – С. 85–91.

41 Бекешкіна І. Шекспірівський соціальний Космос Майдану / І. Бекешкіна. // Філософська думка. – 2016. – №4. – С. 12–14.

такі: боротьба з підвищеним рівнем корупції, боротьба за європейський напрям зовнішньої політики України, жорстоке насильство поліції в бік протестувальників. Результатом Революції Гідності стала зміна правління в державі, прихід до влади проєвропейських сил, підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом⁴². Однак справжнім викликом постмайданного уряду стала побудова державності в Україні, захист державного суверенітету внаслідок російської агресії на Сході України та анексії Криму, формування національної ідеї та побудова державності в Україні на демократичних засадах. Ключовим елементом постмайданного порядку денного стало національне питання – підтримка національної ідентичності та формування національної ідеї, а також об'єднання поляризованого внаслідок політик Віктора Януковича суспільства, тому політика ідентичності стала однією з ключових ціннісних засад публічної політики після Революції Гідності.

2.2. Еволюція мовного законодавства в Україні

Першим мовним законом, який ми розглянемо є **мовний закон 1989 року**, який втратив чинність у 2012 році⁴³. Відповідно до цього закону, державною мовою в Україні є українська, Україна забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя. Щодо інших мов, законом встановлено, що у місцях проживання більшості громадян інших національностей у роботі державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій можуть використовуватися поряд з українською і їхні національні мови. У випадку, якщо в населеному пункті проживають кілька національностей, однак жодна з них не становить більшості, може використовуватися українська мова або “мова, прийнята для всього населення”.

⁴² Shveda Y. Ukraine's revolution of dignity: The dynamics of Euromaidan / Y. Shveda, J. Ho Park. // Journal of Eurasian Studies. – 2016. – №7. – С. 85–91.

⁴³ Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>.

З точки зору комунікації, законом визначається, що “громадяни вправі звертатися до державних, партійних, громадських органів, підприємств, установ і організацій українською чи іншою мовою їх роботи, російською мовою або мовою, прийнятою для сторін. ... Рішення по суті звернення оформляється українською мовою чи іншою мовою роботи органу або організації, до якої звернувся громадянин. За бажанням громадянина таке рішення може бути видане йому в перекладі російською мовою”. У сфері освіти основною мовою освіти визначається українська, однак зазначається право створення загальноосвітніх шкіл, у яких навчальна і виховна робота ведеться мовою, спільно визначеною батьками школярів. Вивчення української та російської мов в усіх загальноосвітніх школах є обов’язковим. При вступі до вищих навчальних закладів абітурієнти мають право складати конкурсний вступний екзаме́н як з української, так і з російської мови.

Надалі в усіх сферах, описаних відповідним законом мовне регулювання відбувається за одним і тим самим принципом: основною мовою є українська, а в таких сферах, як наука, робота пошти і телеграфу російська та українська мова є рівноправними. Однак у випадку, якщо у населеному пункті домінує інша національність, у всіх зазначених сферах використовується мова цієї національності.

Лада Білянюк визначає мовний закон 1989 року як першу спробу унормувати ієрархічні стосунки між російською та українськими мовами в Україні, законодавчо закріплюючи українську мову як державну в Україні⁴⁴. Однак зважаючи на зміст закону, основні положення якого були викладені вище, мовний закон 1989 року є радше компромісним рішенням, яким було закріплене українську мову як основну, однак не було закладено основи для посилення позицій української мови відносно російської: юридично українська мова є основною, однак положення закону сприяють поширенню та розвитку російської мови в переважно російськомовних регіонах України. У зв’язку з відсутністю

⁴⁴ Bilaniuk L. Gender, Language Attitudes, and Language Status in Ukraine / Laada Bilaniuk. // Language in Society. – 2003. – №32. – p. 47–78. – p.50

політик та практик, спрямованих на підвищення лінгвістично-культурного капіталу мови, адже знання української мови не мало відповідного престижу в культурному, політичному та економічному житті через законодавчо закріпленої російської мови як альтернативи.

Як ми зазначали у першій частині цього розділу, фактично до 2012 року мовна політика реалізувалася переважно на адміністративному рівні, без суттєвих системних змін. Під час перших президентських виборів в Україні відбувалася політична боротьба між представником радянської номенклатури Леонідом Кравчуком та представником націоналістичної опозиції В'ячеславом Чорноволом. Згідно з аналізом Володимира Кулика, після перемоги на президентських виборах з ідеологічної точки зору Кравчук адаптував (або, як говорить Кулик, “вкрав в Руху програму”) програму націоналістичної опозиції, зокрема керуючись необхідністю закріпити державний суверенітет України та отримати максимальну політичну незалежність від Кремля, однак у зв'язку з політичною залежністю Кравчука від консервативного парламенту та несприйняття націоналістичної опозиції у деяких регіонах України та відсутності в опозиції досвідчених управлінців, президент кадрово орієнтувався на “прагматичних апаратників та господарників” – представників радянської номенклатури. Отже, риторика Кравчука мала націоналістичний характер.⁴⁵

Згадуючи у попередньому розділі адміністративний характер українізаційних політик до Революції Гідності ми мали на увазі насамперед такі міри. Першими спробами українізаційних політик за часів президентства Леоніда Кравчука стала релігійна сфера. Питання української церковної автономії та незалежності від Москви сягає своїм корінням часів Отаманщини та було актуалізоване в УНР у 1917 році, коли було підняте питання про дерусифікацію української церкви і з кадрової точки зору, і в контексті переходу на українську мову як мову церковного служіння та церковної адміністрації⁴⁶. На момент проголошення

⁴⁵Кулик В. Український націоналізм у незалежній Україні – Київ: Центр досліджень національної безпеки при Національному університеті “Киево-Могилянська академія”, 1999. – 63 с. - с. 20-22

⁴⁶ Bociurkiw B. Ukrainization Movements within the Russian Orthodox Church, and the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church / Bohdan Bociurkiw. // Harvard Ukrainian Studies. – 1979. – №3. – С. 92–111.

незалежності України в 1991 році домінантною була (і на довгий час зберігалася) Українська православна церква Московського Патріархату. Як зазначає Кулик, УПЦ МП “не лише мала підтримку влади, а й спиралася на мовнокультурну зрусіфікованість та конфесійну лояльність чи інерцію “східняків” ... , тобто відповідала ... українській радянській ідентичності більшості населення”. У перші роки серед українських політичних діячів, як зазначає Кулик, спостерігалися спроби до об’єднання “відродженої” Української автокефальної православної церкви з УПЦ, однак зустріли опір провідників УАПЦ. Спершу відродження Української автокефальної православної церкви мала широку підтримку серед українського політикуму, однак після засудження Московським Патріархатом автокефального напрямку православної церкви офіційний Київ змінив свою риторику у напрямок злуки УАПЦ та УПЦ. Таким чином була утворена третя гілку українського православ’я – Українська православна церква Київського Патріархату, утворена з частини УАПЦ та УПЦ МП, яка, згідно з аналізом Кулика, у риториці Кравчука мала статус “національної”, а право на існування “необ’єднаної” УАПЦ заперечувалося.⁴⁷

Другим полем українізації президентства Кравчука стала сфера освіти. У 1992 році розпочалася програма приведення співвідношення шкіл з українською та російською мовами викладання до етнічного складу регіону, метою якої де факто було збільшення кількості шкіл з українською мовою викладання. Цей процес мав різну ефективність у різних регіонах України і значною мірою залежав від позиції місцевих рад щодо центральної влади в Україні. Наприклад, у Києві з 88% у 1987 році кількість російськомовних шкіл скоротилася до 8% у 1993 році. На Сході та Півдні України, натомість, цей процес відбувався значно повільніше. Наприклад, на Донеччині відповідна ухвала Міністерства освіти спричинила акції протестів вчителів, а місцева влада навіть проголосила її нечинною на території області⁴⁸.

⁴⁷ Кулик В. Український націоналізм у незалежній Україні – Київ: Центр досліджень національної безпеки при Національному університеті "Киево-Могилянська академія", 1999. – 63 с. - стор. 29

⁴⁸ там само, стор.33

Таким чином, відсутність системних змін у мовному законодавстві та дія мовного закону 1989 року не сприяла поширенню української мови, зокрема через її рівноправну позицію з російською мовою, відсутності необхідності знання української мови задля зайняття державних посад і в приватній сфері економічний потенціал української мови був досить низьким.

За президентства другого президента України Леоніда Кравчука у 1996 році було прийнято нову Конституцію, відповідно до якої «Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської мови, інших мов національних меншин... Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом⁴⁹». Як ми уже зазначали вище, однією з передвиборчих обіцянок Леоніда Кучми було надання російській мові статусу «офіційної мови», однак згідно з роз'ясненням Конституційного суду України⁵⁰ статус «офіційної» рівноцінний статусу «державної мови», що суперечить Конституції України. Як зазначає Лариса Маселко, було прийнято низку урядових документів, спрямованих на зміцнення положення української мови в Україні, зокрема «Про затвердження Комплексних заходів щодо всебічного розвитку та функціонування української мови»⁵¹, «Про внесення змін і доповнень до Постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 року»⁵², однак жодну з цих програм не було виконано в повній мірі. Також Масенко звертає увагу на те, що не було створено жодних інституцій, наділених повноваженнями контролювати виконання мовного законодавства⁵³.

⁴⁹ Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

⁵⁰ Закон України «Про засади державної мовної політики» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

⁵¹ Постанова від 8 вересня 1997 р. N 998 «Про затвердження Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-97-%D0%BF>.

⁵² Постанова від 21 червня 2000 р. N 1004 «Про внесення змін і доповнень до постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р.» N 998 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1004-2000-%D0%BF>.

⁵³ Масенко Л. Мовна політика України в добу незалежності / Лариса Масенко // Нариси з соціолінгвістики / Лариса Масенко. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – С. 143–158.

У 1996 році Україною було підписано Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, яка була ратифікована у 2003 році⁵⁴. Положення Хартії стосуються мов таких національних меншин: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, словацької, румунської та угорської.

Іштван Чернічко та Чілла Федінец підкреслюють, що питання мов національних меншин в Україні неминуче перетворюється на питання положення російської мови в Україні. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин не визначає конкретного співвідношення між етнічними групами у регіоні, за умови досягнення якого мова національної меншини може використовуватися у роботі локальних чи регіональних органів державної влади та органах місцевого самоврядування. У Хартії вказано, що мова національної меншини може використовуватися в державної влади та органах місцевого самоврядування, органах судової влади, в освіті та ЗМІ у випадку, якщо кількість носіїв цієї мови “виправдовує такі міри”⁵⁵. У 2006 році, під час прем’єрства Віктора Януковича, відповідні положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин були використані низкою обласних та місцевих рад південних та східних областей України для надання російській мові статусу російської мови.

Таким чином, Хартія фактично уможливила промоцію статусу російської мови у ряді областей України. У вересні 2008 року також був прийнятий за основу проект Закону “Про державну службу” авторства лідера “Партії Регіонів” Віктора Януковича, відповідно до положень якого особи, що вступають на державну службу мають володіти державною та російською мовами, однак уже в жовтні 2008 року рішення про прийняття цього проекту за основу було скасовано⁵⁶.

⁵⁴ Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-IV>.

⁵⁵ Csernicskó I. Four Language Laws of Ukraine / I. Csernicskó, C. Fedinec. // International Journal on Minority and Group Rights. – 2016. – №23. – С. 560–582.

⁵⁶ Масенко Л. Мовна політика України в добу незалежності / Лариса Масенко // Нариси з соціолінгвістики / Лариса Масенко. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – С. 143–158

У лютому 2008 року, під час президентства Віктора Ющенка, президентом було підписано Указ Про деякі питання розвитку державної мовної політики⁵⁷, яким Кабінету Міністрів України було доручено на опрацювання питання про створення контролюючого органу центральної виконавчої влади, який би контролював виконання державної мовної політики в Україні, однак, як зазначає Лариса Масенко, це доручення так не і не було виконано⁵⁸.

Як зазначає Володимир Кулик, під час свого президентства проєвропейський Віктор Ющенко не зробив значущих законодавчих кроків задля розв'язання неоднозначності мовної політики, закладеної Леонідом Кучмою. Як ми пояснювали раніше у цьому розділі, мовне питання стало символічним поділом між полярними політичними силами – проєвропейськими політичними силами влади та проросійською опозицією під проводом “Партії Регіонів”. У 2005 році було зареєстровано 13 мовних законопроектів, метою яких було або легалізація статусу російської мови в Україні, або на укріплення позиції української мови в публічній сфері. Однак, обговорення всіх цих законопроектів було відкладено без пояснень, і в результаті жоден з них так і не був розглянутий. Кулик зазначає, що діалогу між протиборними силами щодо компромісного рішення мовного питання так і не було розпочато⁵⁹.

У 2006 році було ухвалено Закон “Про внесення змін до Закону України “Про телебачення та радіомовлення”⁶⁰. Відповідно до цього закону, “У загальному обсязі мовлення кожної телерадіоорганізації не менше 50 відсотків має становити національний аудіовізуальний продукт або музичні твори українських авторів чи виконавців.” (стаття 9), телерадіоорганізації мають вести мовлення державною мовою, однак “мовлення на певні регіони може здійснюватися також мовою національних меншин, що компактно проживають

⁵⁷ Указ Президента України «Про деякі питання розвитку державної мовної політики» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146/2008>.

⁵⁸ Масенко Л. Мовна політика України в добу незалежності / Лариса Масенко // Нариси з соціолінгвістики / Лариса Масенко. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – С. 143–158

⁵⁹ Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер . – 2-ге вид. – Київ: Києво-Могилян. акад., 2010. – 363 с. :- стор. 30

⁶⁰ Закон України Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3317-15>.

на даній території” (стаття 10). У той же час, законодавство зобов’язує супроводжувати контент недержавною мовою українськими субтитрами, а частка україномовного ефірного часу має складати не менше 75 відсотків добового ефірного часу. Однак, станом на 2008 рік, частка російськомовного контенту на провідних українських телеканалах становила в середньому 49%⁶¹.

У 2010 році перемогу на президентських виборах в Україні одержав проросійський кандидат Віктор Янукович, “Партія Регіонів”, лідером якої був Янукович відносилася до блоку проросійських опозиційних сил за правління Ющенка. “Партія Регіонів” активно критикувала політики на захист української мови як “дискримінаційні” в бік російськомовного населення та, як ми уже зазначали, активно продукували законопроекти, спрямовані на легалізацію статусу російської мови в Україні.

На початку свого президентства Віктор Янукович проголошував неочікувані заяви щодо орієнтації на зміцнення статусу української мови та посилення її ролі як єдиної державної⁶². Янукович став першим президентом України, за президентства якого були внесені фундаментальні зміни у мовній політиці на законодавчому рівні. Так, у 2012 році втратив чинність Закон “Про мови в Українській РСР” і натомість був прийнятий Закон “Про засади державної мовної політики”⁶³. Відповідно до положень цього закону, єдиною державною мовою в Україні є українська, однак мови національних меншин повинні використовуватися в органах державної влади та органах місцевого самоврядування у тому випадку, якщо кількість представників цієї меншини сягає більше 10% населення від кількості населення в регіоні. Таким чином, регіональна мова **повинна** застосовуватися в усній та письмовій комунікації відповідних органів та установ. Також, законом гарантується можливість навчатися у навчальних закладах усіх рівнів відповідною мовою національної

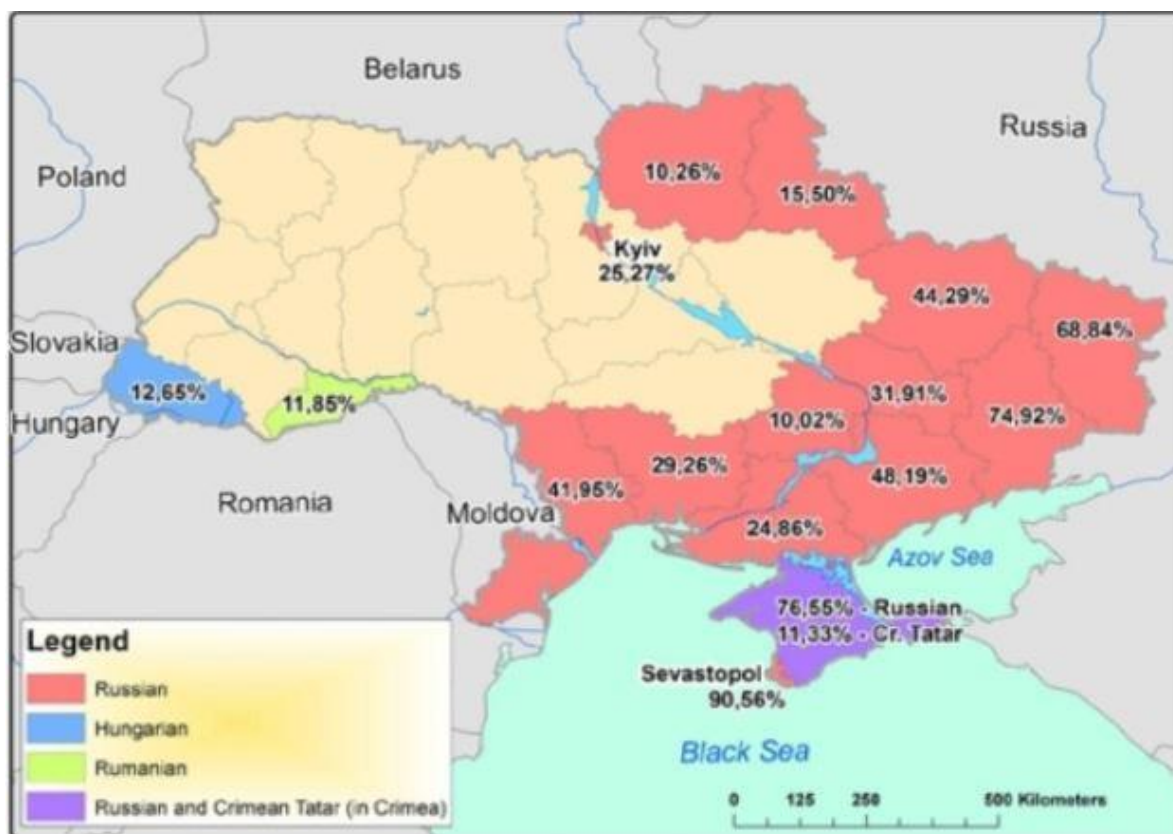
⁶¹ Масенко Л. Мовна політика України в добу незалежності / Лариса Масенко // Нариси з соціолінгвістики / Лариса Масенко. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – С. 143–158

⁶² Янукович визначився щодо єдиної державної мови [Електронний ресурс] // Голос Америки. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <https://ukrainian.voanews.com/a/a-49-2010-03-10-voa2-88422047/229741.html>.

⁶³ Закон України «Про засади державної мовної політики» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

меншини. Іштван Чернічко та Чілла Федінец візуалізували, в яких регіонах України частка носіїв мови національної меншини перевищує поріг 10%, де червоним кольором позначені регіони, у яких більше 10% носіїв російської мови, блакитним – угорської, зеленим – румунської, фіолетовим – російської та кримськотатарської⁶⁴.

Рис. 2.2. Регіони України, у яких кількість носіїв мови національної меншини перевищує 10%

Також закон уможлиблює використання мови національної меншини у зазначених органах не лише на обласному рівні, а й на рівні усіх адміністративно-територіальних одиниць. Таким чином, Черничко та Федінець показують кількість адміністративно-територіальних одиниць в усій Україні, де кількість носіїв російської мови більша за 10% від загальної кількості населення (позначено червоним кольором):

⁶⁴ Csernicskó I. Four Language Laws of Ukraine / I. Csernicskó, C. Fedinec. // International Journal on Minority and Group Rights. – 2016. – №23. – С. 560–582.

Рис. 2.3. Адміністративно-територіальні одиниці України, у яких кількість носіїв мови національної меншини перевищує 10%

З наведених рисунків можна побачити, що мовний закон 2012 року явно фаворитизує російську мову в Україні і де-факто піднімає її до рівня другої офіційної, зважаючи на кількість регіонів та населених пунктів, до російська мова має застосовуватися на офіційному рівні.

У сфері засобів масової інформації, відповідно до статті 24 частини 3 Закону «Про засади державної мовної політики», “телерадіоорганізації України можуть на власний розсуд вести мовлення державною мовою, регіональними мовами або мовами меншин, мовами міжнародного спілкування та іншими мовами - як однією, так і кількома мовами.”⁶⁵. Таким чином, у реальності частка україномовного контенту на основних телеканалах України становила 22-31% від загального ефірного часу:

⁶⁵ Закон України «Про засади державної мовної політики» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

Рис. 2.4. Розподіл контенту за мовою трансляції на телеканалах Інтер, СТБ, 1+1, ICTV, НТБ, Новий, 1-й Національний⁶⁶

Таким чином, за президентства Віктора Януковича можна спостерігати де-факто підвищення статусу російської мови в Україні, стимульоване законодавчими ініціативами.

У 2018 році, через чотири роки після втечі Віктора Януковича під час Революції Гідності рішенням Конституційного Суду України закон “Про засади державної мовної політики було визнано таким, що не відповідає Конституції України, так як положення цього закону “створюють умови для домінування регіональної мови над державною мовою, вибіркового захисту регіональних мов або мов меншин, надають привілеї одним мовним групам (національним меншинам) та обмежують права інших, що має ознаки дискримінації та порушує принцип рівності громадян перед законом, а також не відповідають принципу

⁶⁶ Мовні квоти на ТБ. Чому «ліберали» не праві і варто захищати бідніше україномовне населення [Електронний ресурс] // Тексти. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: https://texty.org.ua/articles/77555/Movni_kvoty_na_TB_Chomu_liberaly_ne-77555/.

правової визначеності - складовій верховенства права, надають право місцевим радам вирішувати питання щодо застосування заходів, спрямованих на використання регіональних мов або мов меншин”⁶⁷.

У 2017 році, під час президентства п’ятого президента України Петра Порошенка було зареєстровано проект Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, який був підписаний Президентом України у 2019 році⁶⁸. Останній мовний закон, який на момент написання роботи є чинним, покликаний урегулювати мовну питання, яке не втрачало своє актуальності з моменту здобуття Україною незалежності. У наступному розділі ми проаналізуємо чинний мовний закон на предмет того, чи здатен він “розрубати гордіїв вузол” мовної проблеми в Україні та чи сприяє він стабілізації мовного питання та зменшення поляризації у суспільстві.

⁶⁷ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про засади державної мовної політики" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#n55>.

⁶⁸ Проект Закону про забезпечення функціонування української мови як державної [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994.

Розділ 3. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» як спосіб вирішення «мовного питання»: концептуалізація та аналіз

У попередніх розділах роботи було описано сутність та характерні особливості мовної проблематики в Україні. Так, з моменту здобуття Україною незалежності і до сьогоднішніх днів мовне питання зберігає свої позиції на порядку денному, особливо в контексті легітимації Російською Федерацією збройної агресії на Сході України, з поміж інших факторів, як захист “братських російськомовних слов’ян”. Мовна дискусія в Україні неминуче зводилася та зводиться до контексту врегулювання взаємовідносин між російською та українською мовою, адже згідно з наведеними нами соціологічними дослідженнями, частка населення, що говорять українською, російською або двома мовами водночас сягає майже однакових показників, а мовні відмінності регіонів України інструменталізувалися протягом виборчих перегонів у президентських та парламентських перегонів, а вкорінення та наголошування на відмінностях мовних практик для мобілізації свого електорату вперше активно було застосовано на президентських виборах 2004 року. Можна спостерігати, що мовне питання набуває “ефекту маятника” в українському політичному просторі, а характер мовних політик президентів України змінювався по чергово: більш активна українізація Леоніда Кравчука, на зміну якому прийшов Леонід Кучма з обіцянками надати російській мові статусу офіційної. Після східноорієнтованого Кучми президентські вибори виграв Віктор Ющенко, відомий характерною орієнтацією на україномовний електорат, який згодом уступив пост Віктору Януковичу, який фактично підняв статус російської мови для другої державної. Як можна побачити, із каденції в каденції “маятник” мовного питання по чергово “качався” то в бік українізаційних політик, то в бік посилення статусу російської мови в Україні.

З іншого боку, циклічність мовних політик супроводжувалася законодавчою невизначеністю у сфері мовної державної політики. Як було описано в попередніх розділах, характер державної мовної політики був радше адміністративним та

пропагандистських, без фундаментальних та системних змін на законодавчому рівні, спрямованих на інституціоналізацію та посилення української мови як державної. Із моментом здобуття Україною незалежності протягом більше ніж 20 років в Україні діяв радянський мовний закон, який втратив чинність після ухвалення сумнозвісного мовного закону Ківалова-Колісніченка, або Закону «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року.

25 квітня 2019 року набув чинності Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»⁶⁹, який став третім фундаментальним мовним законом в Україні з моменту здобуття державою незалежності. У заключному розділі роботи ми розглянемо основні положення чинного мовного закону та проаналізуємо його на предмет спроможність урегулювання мовного питання в Україні та досягнення соціальної стабільності з точки зору мовної проблематики.

3.1. Ключові положення чинного мовного закону

Законопроект «Про забезпечення функціонування української мови як державної» був зареєстрований у 2017 році та був підписаний Президент 25 квітня 2019 року. Як зазначає Лариса Масенко, розгляд цього законопроекту спричинив значні дебати серед народних депутатів Верховної Ради України, особливий опір спостерігався від фракції «Опозиційний блок», від якої було подано більше ніж 2000 правок до профільного комітету після першого читання. Також членами фракції Олександром Віклулом та Вадимом Новинським було зареєстровано альтернативний законопроект «Про мови в Україні»⁷⁰, у якому зберігалися маніпулятивні аспекти Закону «Про засади державної мовної політики» 2012 року про регіональні мови, описаний нами у попередньому розділі⁷¹.

⁶⁹ Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.

⁷⁰ Проект Закону про мови в Україні [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66031.

⁷¹ Масенко Л. Т. Мовна політика України у 2017-2019 роках / Л. Т. Масенко. // Українська мова. – 2019. – №3. – С. 40–51.

Чинним мовним законом українська мова проголошується єдиною державною (офіційною) мовою в Україні. На відміну від попереднього мовного закону, тепер відповідно до пункту сьомого статті 1 зазначеного закону “статус української мови як єдиної державної мови передбачає обов’язковість її використання на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування, а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені цим Законом”. Таким чином вперше за період української державності використання української мови в органах державної влади та місцевого самоврядування стало обов’язковим для всіх регіонів України. Важливо зазначити, що вперше на законодавчому рівні українську мову було визнано як таку, що потребує захисту (пункт перший стаття 3).

Також закон охоплює найбільшу сферу застосування закону серед усіх попередніх мовних законів. Так, відповідно до статті 2 закону, “Цей Закон регулює функціонування і застосування української мови як державної у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України”, до сфери дії закону не належить сфера приватного спілкування та здійснення релігійних обрядів. Розглядаючи чинний закон у порівнянні з попередньою можна відзначити, що чинний закон дійсно охоплює найбільший обсяг сфер суспільного життя (докладніше у порівняльній таблиці мовних законів України, викладених у додатку А).

Важливою новацією закону є те, що знання державної мови є обов’язковою умовою для набуття громадянства України, а з 16 липня 2021 року, коли стаття 7 закону набуде чинності необхідний рівень знання мови для набуття громадянства буде визначатися Національною комісією зі стандартів державної мови – новий орган в українській державній системі, утворений у листопаді 2019 року⁷² відповідно до статті 43 закону.

⁷² Уряд створив Національну комісію зі стандартів державної мови [Електронний ресурс] // Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-nacionalnu-komisiyu-zi-standartiv-derzhavnoyi-movi>.

На відміну від попередніх мовних законів, Закон Про забезпечення функціонування української мови як державної у частині III вводить умови *обов'язкового* володіння та використання української мови за конкретних умов, в той час як у попередніх законах існувала варіативність використання мов у державній сфері. Так, у статті 9 закону наведений вичерпний перелік керівників та заступників державних органів, членів виконавчої та законодавчої гілки влади, які зобов'язані володіти та користуватися українською мовою під час виконання службових обов'язків, а також усіх державних службовців, голів місцевих державних адміністрацій та їх заступників, представників судової гілки влади та правоохоронних органів, освітніх та медичних закладів та ін. Рівень володіння мовою зазначених осіб має бути засвідчений державним сертифікатом про рівень володіння державною мовою (стаття 10).

У сфері трудових відносин ніхто не може бути примушений до використання іншої мови окрім державної, окрім випадків обслуговування клієнтів-іноземців та в контексті співпраці з міжнародними партнерами (стаття 20).

Фундаментальною зміною у державній мовній політиці є створення легальних механізмів для контролю за виконанням державної мовної політики. Як уже було зазначено, законом утворюється Національна комісія зі стандартів державної мови, до повноважень якої входять такі:

- опрацювання та утвердження стандартів української мови як державної;
- збереження та розвиток державної мови через встановлення стандартів державної мови і методів перевіряння рівня володіння державною мовою, необхідного для набуття громадянства чи зайняття визначених законами посад;
- напрацювання з урахуванням пропозицій та висновків Інституту української мови Національної академії наук України, інших наукових та освітніх установ і затверджує стандарти державної мови: правопис, термінологію, стандарти транскрибування і транслітерації;
- затверджує порядок перевірки рівня володіння державною мовою;
- веде Реєстр державних сертифікатів про рівень володіння державною мовою (далі - Реєстр) та є його адміністратором.

Таким чином, утворено орган, відповідальний за забезпечення достатнього рівня володіння українською мовою для набуття українського громадянства та зайняття відповідних посад, зазначених у законі, а також за стандартизацію корпусу мови.

Утворено посаду Уповноваженого із захисту державної мови (стаття 49). До завдань Уповноваженого входить: захист української мови як державної, захист права громадян України на отримання державною мовою інформації та послуг у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України і усунення перешкод та обмежень у користуванні державною мовою. Для виконання цих завдань Уповноважений наділений такими повноваженнями:

- подає Кабінету Міністрів України пропозиції щодо забезпечення ефективної реалізації державної політики, спрямованої на захист державної мови, всебічний розвиток і функціонування державної мови у сферах суспільного життя, визначених цим Законом, на всій території України, сприяння задоволенню мовних потреб українців, які проживають за межами України;

- забезпечення моніторинг виконання законодавства про державну мову, державних цільових програм забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної;

- розгляд скарги фізичних і юридичних осіб на дії та бездіяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій всіх форм власності, інших юридичних і фізичних осіб щодо дотримання вимог законодавства про державну мову;

- спрямування до Комісії з питань вищого корпусу державної служби, міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій подання про проведення службових розслідувань, а також притягнення до дисциплінарної відповідальності посадових осіб, винних у порушенні законодавства про державну мову, що є обов'язковими до розгляду;

- складення протоколів та застосування стягнення у випадках, встановлених законом;

– здійснення контролю за виконанням повноважень його представниками відповідно до частини шостої цієї статті.

Таким чином, Уповноважений із захисту державної мови має повноваження та інструментарій для контролю за дотриманням державної мовної політики та виконання положень відповідного закону. Для забезпечення ефективного виконання своїх повноважень також утворений Секретаріат Уповноваженого із захисту державної мови та штат представників, уповноважений до розгляду скарг. Кожен громадянин України може подати скаргу про порушення мовного законодавства. У 2021 році за порушення мовного законодавства застосовується адміністративна відповідальність. Відсутність моніторингу та інструментів контролю за виконанням політики є важливою перевагою чинного мовного закону перед попередніми, адже наявність моніторингу результатів та контролю підвищує ефективність впровадження та дотримання політики.

3.2. Аналіз Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

Характер політики. Спираючись на критерії *публічного визнання мови та індивідуальної лінгвістичної автономності* Алена Патена, мовний закон гарантує індивідуальну лінгвістичну автономність кожного громадянину України, забезпечуючи невторгання відповідного законодавства в сферу приватного спілкування. Обмеження на індивідуальний лінгвістичний вибір стосуються сфери обслуговування, де працівники зобов'язані користуватися виключно українською мовою, крім випадків обслуговування іноземців. З точки зору публічного визнання закон конститує позитивну дискримінацію української мови в усіх сферах суспільного життя, крім приватного спілкування та релігії. Однак, законом надається можливість отримання певних публічних послуг, як, наприклад, переклад на іншу мову в сфері судочинства, однак за власний кошт громадянина/іноземця/особи без громадянства. Як зазначається у преамбулі до закону, метою державної мовної політики є “подолання спричинених багатовіковою асиміляційною політикою колонізаторів та

окупантів деформацій національного мовно-культурного і мовно-інформаційного простору та відповідно до якої повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території держави є гарантією збереження ідентичності української нації та зміцнення державної єдності України”.

З точки зору *моделі* мовної політики, законодавчо прямо проголошується, що державна мова є такою, що потребує, відповідно, на сьогоднішній день характер мовної державної політики є за моделлю підтримки мови, спрямованої на підвищення культурно-лінгвістичного капіталу мови, підняття її становища у соціально-економічній ієрархії, надаючи їй позицію єдиної державно визнаної мови діловодства, державного управління, місцевого самоврядування, ЗМІ, освіти та культурі.

Структурування проблеми політики. У першу чергу, як ми показали у другому розділі роботи, в українському суспільстві мовний аспект став одним із поляризуючих факторів, внаслідок інструменталізації мовних відмінностей між регіонами України під час виборчих перегонів кандидатів у президенти та народні депутати. Зважаючи на особливості внутрішньої та зовнішньої політики Російської Федерації, яка була центром СРСР, до складу якого входила Україна, розвиток української культурної, мовної, економічної самостійності та самобутності набуває значення умови національної безпеки, так як одним із елементів російської пропаганди та легітимації агресивної зовнішньої політики України є культурна схожість та спільна історія Росії з Україною. З іншого боку, аналізуючи державну мовну політику у ретроспективі варіант мовної самоорганізації у суспільстві показав свою неефективність, так як за відсутності відповідного регулювання російський або російськомовний контент на теле/радіомовленні, у ЗМІ, у сфері культури домінує над українським. Таким чином державна підтримка українського культурного продукту, з одного боку, є інструментом для вироблення цінностей та національної ідентичності у ціннісно дезорієнтованому суспільстві після кардинальних змін у соціальній та

політичній сфері у 2013-2014 роках⁷³. З точки зору ЗМІ, “українізація” вітчизняних мас-медіа є способом відвоювання інформаційного простору в умовах гібридної та інформаційної війни з Росією⁷⁴.

З економічної точки зору, позитивна дискримінація української мови, державна підтримка українського культурного продукту сприяє розвитку креативної індустрії. Креативні індустрії складають 4,5% світового ВВП⁷⁵, а збільшення україномовного контенту підтримують близько 80% відсотків українців⁷⁶. Також використання однієї мови є більш економічно ефективним рішенням, так як таким чином знижуються витрати на послуги перекладу (синхронного перекладу, титрування, письмового перекладу).

З ціннісної точки зору, вироблення мовного законодавства, спрямованого на захист та розвиток української мови транслює та інституціоналізує позицію держави щодо ключових наративів української національної ідентичності. Вибір однієї мови як інтегруючого елементу у суспільстві сприяє культурній інтеграції суспільства, що, за підходом Рене Гротхауса, підкріплює легітимність державної влади. Через відповідне законодавство держава транслює “напрямні лінії” характеристик української національної ідентичності, сприяючи явищу категоризації в контексті соціальної ідентичності (за термінологією Брубакера та Купера), сприяє атрибуції серед населення певних характеристик у суспільстві, які є маркерами ідентичності приналежності до української нації, конструюючи національну ідентичність у період нестабільності, яким є період після Революції Гідності, анексії Криму та початку війни на Сході України.

⁷³ Нищук Є. Культура України – основа ціннісного та економічного фундаменту держави, - Євген Нищук [Електронний ресурс] / Євген Нищук // Децентралізація. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://decentralization.gov.ua/news/4059?page=22>.

⁷⁴ Почепцов Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології XXI століття / Георгій Почепцов. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. – 260 с. – стор.40-42

⁷⁵ Скачкова О. Культура в цифрах: як креативний сектор реально впливає на економіку та кожного з нас [Електронний ресурс] / Олена Скачкова // Незалежний культурологічний часопис. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2017/Skachkova_Kultura_v_cyfrakh.htm.

⁷⁶ Закусило М. Українці підтримують українізацію ефіру, а демонстрацію насильства на ТБ вважають шкідливою – дослідження Нацради та КМІС [Електронний ресурс] / Мар'яна Закусило // Детектор медіа. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://detector.media/infospace/article/168405/2019-06-25-ukrainsi-pidtrimuyut-ukrainizatsiyu-efiru-a-demonstratsiyu-nasilstva-na-tb-vvazhayut-shkidlivoyu-doslidzhennya-natsradi-ta-kmis/>.

З точки зору *динаміки проблеми*, як було описано, чинний мовний закон є третім мовним законом за історію незалежності України та першим мовним законом, який закріплює панівне становище української мови в державі (додаток А). Як було зображено в другому розділі, мовне питання в Україні не мало однозначної відповіді, а державна позиція на питання національної ідентичності зберігала мінливий та амбівалентний характер. Таким чином, вдосконалення мовного законодавства є давньою проблемою, яка потребує вирішення з перших років української незалежності.

Ухвалення політичного рішення за моделлю “сміттєвого кошика”.

При аналізі політичного рішення за моделлю аналізу управлінських рішень “сміттєвого кошика” М. Коуена, Д. Марча та Д.Олсена⁷⁷ варто послуговуватися такими критеріями:

- **проблеми**, що існують в інформаційному полі (в даному контексті політичному і соціальному полі);
- **рішення**, уже створені та наявні у відповідному полі;
- **учасники**;
- **можливості вибору**, тобто ситуації, у яких від акторів очікується прийняття рішення для розв’язання проблеми.

В процесі аналізу за вказаними критеріями маємо 4 змінних: потік виборів, потік проблем, потік рішень і потік енергії учасників. Згідно з цією моделлю, рішення приймаються не лінійним і раціональним шляхом, а вже існують до моменту їхнього фактичного використання у той момент, коли співпадають усі фактори: з’являється актор, який має волю та здатність ухвалити наявне рішення для вирішення певної проблеми у той момент, коли відкривається вікно таких можливостей. Розглянемо впровадження Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» о з точки зору моделі аналізу управлінських рішень “кошика для сміття”.

⁷⁷ Cohen M. A Garbage Can Model of Organizational Choice / M. Cohen, J. March, J. Olsen. // Administrative Science Quarterly. – 1972. – №17. – С. 1–25.

Вище було описано, які *проблеми* покликаний розв'язати Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: закріплення вживання української мови у всіх публічних сферах та у трудових відносинах, встановлення невторчання місцевих державних органів та органів місцевого самоврядування у мовне регулювання, встановлення позитивної дискримінації українського та україномовного культурного продукту та ЗМІ, протидія російським пропагандистським наративам легітимації збройної агресії Російської Федерації на Сході України.

Учасниками процесу ухвалення рішень є політичні сили із класичним ідеологічним поділом: спрямовані на посилену українізації та ті, що відстоюють позиції захисту російської мови та російськомовних українців. До опонентів ухвалення закону також входять політичні сили угорської національної меншини, що компактно проживають на Закарпатті України.

З точки зору *рішень*, що існують у політичному просторі, то в Україні з моменту втрати чинності Закону «Про засади державної мовної політики» 2012 року фактично не існувало законодавство, що регулює мововжиток. З перспективи суспільства, в Україні наявний соціальний запит на введення мовного законодавства, який би зміцнював позиції української мови в сфері публічного життя в Україні (додаток Б). З точки зору ідеологічної спрямованості, образ та риторика Петра Порошенка мають правоцентристський характер⁷⁸, і після проголошення томосу для української православної церкви підписання закону про мову є послідовним кроком президента Порошенка.

З точки зору *можливостей вибору*, то після масових акцій під час Революції Гідності ідеологічний поділ між проукраїнськими силами та силами, спрямованими на підтримання зв'язків з Росією втратив свій вплив на позиції електорату, якщо порівнювати, наприклад, із президентськими виборами 2004 або 2010 років. Під час Революції Гідності був сформований чіткий запит на реформи у політичних, економічних та гуманітарних сферах, однак серед

⁷⁸ Between Chávez and Merkel: The political ideology of Ukraine's next president [Електронний ресурс] // Vox Ukraine – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/longreads/compass-ideology/index-en.html>.

ключових аспектів стали реформи з ціннісним характером. Особливо в контексті соціальних настроїв щодо політичного “спадку” Віктора Януковича, а, в мовній політиці, мовного закону Колісніченка-Ківалова. По своїй суті, Порошенко мав видати антагоністичний до останнього мовний закон, який би відповідав його політичним гаслам “Геть від Москви!”, що і було зроблено.

Легітимність, адекватність, справедливість. Для аналізу Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» скористаємося такими критеріями:

– легітимність. Наскільки політика відповідає обраному стратегічному курсу держави? Наскільки вона враховує інтереси різних соціальних груп залежно від регіону, статусу і т.п.? Чи є суспільний запит на цю політику і чи достатньо якісно прокомунікована її необхідність (наприклад, у ситуації з непопулярними політиками)? Наскільки залучена громадськість у процесі розробки та реалізації політики? Чи підвищує політика імідж держави на міжнародній арені, чи піднімає рівень довіри населення?

– адекватність. Наскільки політика відповідає наявним ресурсам, наскільки досяжні цілі у часовому та просторовому проміжку? Чи є обраний варіант найбільш економічно ефективним? Наскільки доцільним є співвідношення витрат? Чи необхідне створення нових державних органів чи ліквідація існуючих? Які юридичні процеси супроводжують політику? Чи наявні у проекті політики “сірі зори” для корупційних злочинів та інших правопорушень? Яким чином політика впливатиме на розподіл повноважень гілок влади? Які зовнішні та внутрішні фактори впливають на процес реалізації політики та яким чином? Які можливі негативні впливи пропонованої політики і як їх мінімізувати? Які економічні, політичні, соціальні наслідки політики?

– справедливість. Які ціннісні засади політики? Чи врахована регіональна специфіка? Якій кількості людей може бути завдана шкода від цієї політики і яка її міра? Чи враховує політика інтереси національних меншин та вразливих верств населення?

З точки зору *легітимності*, закон відповідає стратегічному курсу держави: він є узгоджений з Концепцією державної мовної політики, ухваленої в 2010 році⁷⁹ та рекомендаціями Венеціанської комісії щодо посилення позицій української мови як державної. Також згідно із соціологічними даними КМІС, на момент підписання закону лише 15% українців підтримували ідею офіційного статусу російської мови в окремих регіонах України (як було за закону Колісніченка-Ківалова) і 12% – ідею проголошення російської мови як другої державної. У регіональному розрізі на Півдні України 51% населення підтримує ідею української мови як єдиної державної, на Сході України – 45%⁸⁰. Таким чином, для набуття всебічної легітимності комунікативні, просвітницькі та освітні заходи щодо адвокації цінностей, закладених у цей закон, мають бути спрямовані в першу чергу на регіони з найнижчим рівнем підтримки статусу української мови як єдиної державної, так як ставлення до цієї ідеї розділяє населення відповідних регіонів майже навпіл.

З точки зору *адекватності* закон потребує доопрацювань з точки зору механізму утворення Секретаріату Уповноваженого з захисту державної мови, так як секретаріат є необхідним органом для забезпечення ефективного виконання своїх повноважень Уповноваженим, однак у законодавстві відсутні конкретні механізми та процедури щодо утворення та реєстрації Секретаріату. Станом на момент написання роботи, Секретаріат Уповноваженого так і не був створений, зокрема через відсутність законодавчих механізмів цієї процедури. Таким чином унеможлиблюється ефективний контроль за реалізацією Закону. З переваг закону є те, що окремі статті Закону (наприклад, про частку україномовного контенту на теле та радіомовленні, про введення юридичної відповідальності за порушення мовного законодавства) відтерміновані у часі. Таким чином забезпечується адаптаційний період для бенефіціарів Закону для

⁷⁹ Указ Президента України Про Концепцію державної мовної політики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161/2010>.

⁸⁰ Про патріотизм, про мову та інші атрибути державності – експерти обговорили результати опитування [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва – Режим доступу до ресурсу: <https://dif.org.ua/article/pro-patriotizm-pro-movu-ta-inshi-atributi-derzhavnosti-eksperti-obgovorili-rezultati-opituvannya>.

того, щоб без значних економічних витрат та процедурних труднощів адаптувати свою діяльність до нового законодавства.

З точки зору *справедливості*, найбільш проблематичним питанням закону, на який звернула увага Венеціанська комісія, є забезпечення прав національних меншин. У законодавчій діяльності, а також в аналітичній діяльності українських та міжнародних недержавних організацій та аналітичних центрів у контексті політики щодо національних меншин та корінних народів основним орієнтиром про кількість та розселення національних меншин є перепис 2001 року. Тому у першу чергу, для вироблення адекватної та співмірної політики щодо національних меншин необхідний актуальний перепис населення, який дозволить побачити реальну демографічну ситуацію в Україні.

Згідно з висновком Венеціанської комісії⁸¹, Закон не забезпечує гармонійного співіснування та розвитку мов меншин, що проживають в Україні. Так, дійсно законом забезпечується інституціоналізація української мови в публічній сфері, однак умови для захисту та підтримки мов національних меншин (адже в контексті мов національних меншин в Україні дискусія в основному розвертається щодо положення російської мови в Україні). Зокрема, проблема полягає у тому, що у контексті захисту мовних прав національних меншин Закон про забезпечення функціонування української мови як державної відсилає до Закону про національні меншини. Проблема полягає у тому, що проект мовного Закону був зареєстрований разом із Проектом Закону про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення розвитку та використання мов національних меншин в Україні, який у поєднанні з мовним законом мав би забезпечити гармонійне співіснування державної мови та мов національних меншин, однак проект закону був відкликаний. Таким чином, для уникнення описаного дисбалансу необхідним є внесення змін до законодавства, що забезпечує права національних меншин в Україні.

⁸¹ Висновок щодо Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» прийнятий Венеціанською Комісією на 121-ому пленарному засіданні (Венеція, 6-7 грудня 2019 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/daar>.

Також, у статтях закону, які регулюють положення інших мов в Україні, окрім української, офіційні мови Європейського Союзу та інші мови мають різне положення. Таким чином, наприклад, у статті 22.2, 27.1, 25.5 українська мова та офіційні мови ЄС мають рівне становище, однак мовні права національних меншин не регламентуються. Таким чином, закон містить дискримінаційні положення щодо різних позицій недержавних мов в Україні.

Таким чином, закріплення української мови як головної мови в усіх сферах публічного життя є необхідною мірою, з огляду на неефективність попередніх мовних законів. Так, за умови встановлення рівних умов між українською та російською мови (як було, наприклад, у мовному законі 2012 року) та відсутності квотування у сфері ЗМІ та культурного життя російськомовний контент домінує над українським, тож для досягнення поширення, захисту та підтримки української мови такі міри є необхідними. Однак, чинний мовний закон також потребує доопрацювання, зокрема у сферах захисту мовних прав національних меншин. Ця мета може бути досягнена зокрема за допомогою зміни Закону «Про національні меншини», так як одночасно з реєстрацією Проекту Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» був зареєстрований Проект Закону «Про зміни до Закону «Про національні меншини», які мали б гармонійно доповнювати одне одного, однак останній так і не був розглянутий. Так, для забезпечення прав національних меншин, які не прописуються у мовному законі мають бути внесені зміни до Закону «Про національні меншини», які б регулювали мововжиток за нових умов національного мовного законодавства. Також, за рекомендацією Венеціанської комісії, до мовного закону мають бути внесені зміни щодо вжитку недержавних мов, які б забезпечували рівні права для усіх недержавних мов.

Висновки

У ході дослідження ми дійшли таких висновків:

- 1) Мова є одним з важливих елементів культурної ідентичності, яка є однією зі складових поняття нації. У контексті дослідження, під державотворчим процесом маються на увазі дії та рішення, прийняті національними акторами для конструювання спільного усвідомлення національності, зазвичай для подолання етнічних, релігійних чи общинних відмінностей і поширення спільних сенсів ідентичності та вірності та мобілізації населення. Згідно з Брубейкером та Купером, функціями формування соціальної ідентичності є *ідентифікація та категоризація, розуміння себе та соціальна локація, спільність, пов'язаність та групування*. Виходячи із теорії національної ідентичності, мова є одним із можливих маркерів ідентичності, який є одним із зовнішніх проявів того, як індивіди себе ідентифікують. Мовний вибір також тісно пов'язаний з мовною ідеологією, культурно-лінгвістичним капіталом мови, владними відносинами та суспільними ієрархіями.
- 2) У ході дослідження було розглянуто підходи багатьох теоретиків державної мовної політики з метою проведення багатостороннього аналізу українського мовного законодавства. Було з'ясовано, що мовна політика може складатися з таких елементів, як *планування корпусу, планування статусу та планування надбання*. Різновидами моделей мовної політики є модель офіційного мультилінгвізму, модель мовної раціоналізації та модель підтримки мови. Можливими критеріями у процесі вироблення державної мовної політики є публічне визнання мови та індивідуальна лінгвістична автономність громадян.
- 3) Було розглянуто особливості мовної проблематики в ретроспективі. Україна є гетерогенною державою з двома домінуючими мовами — українською та російською. Важливо пам'ятати той факт, що окрім російської, в Україні також проживають такі національні меншини, як румунська, угорська, кримськотатарська, єврейська, гагаузька та ін.

Українську мовну ситуацію варто розглядати в контексті географічного сусідства з Російською Федерацією та особливості формування національної ідентичності в РФ. Так, важливими наративами російської національної ідентичності у контексті цього дослідження є ідея «русского мира», імперіалістична ідентичність та російська нація як спільнота російськомовних громадян. Цей чинник формує необхідність поширення та посилення статусу української мови в Україні як один з факторів державного суверенітету. В українському політичному житті прослідковується чітка циклічність позиції української держави щодо мововжитку в Україні – процес українізації є нелінійним та амбівалентним, українізаційні політики чергуються зі сповільненою українізацією/припиненням цього процесу. Загострення мовної проблеми в українському суспільстві спостерігається у зв'язку з політичними технологіями, спрямованими на мобілізацію та антагонізацію електорату за мовною ознакою.

- 4) Незважаючи на стійку видимість мовної проблеми в українському політичному та соціальному житті, протягом довгого часу в українському законодавстві були відсутні фундаментальні системні зміни, спрямовані на захист, поширення та інституціоналізацію української мови в Україні. Так, радянський Закон «Про мови в Українській СРСР» 1989 року втратив чинність лише у 2012 році, а новий закон, який прийшов на зміну русифікаційному мовному закону Колісніченка-Ківалова, набув чинності лише у 2019 році. За умови відсутності системних законодавчих рішень у мовній політиці, позиція держави щодо мововжитку в Україні залежала від політичної волі владних політичних сил. Характер мовної політики у проміжках між ухваленням зазначених законів мав лише адміністративний характер. Таким чином, тривалість та глибина мовного конфлікту в Україні зумовлена відсутністю системних дій на загальнонаціональному рівні, які б інституціоналізували позицію української держави щодо бажаної мовної поведінки в Україні.

- 5) Ключовими новаціями Закону України про забезпечення функціонування української мови як державної є закріплення першочергового статусу української мови в усіх сферах життя, окрім приватної та релігійної, а також неможливості впливу на державну мовну політику органів місцевого самоврядування (на противагу мовному закону Колісніченка-Ківалова 2012 р.). Також важливою зміною є впровадження контролю за дотриманням мовного законодавства шляхом утворення посади Уповноваженого із захисту державної мови та Секретаріату Уповноваженого, функцією якого є забезпечення ефективності виконання своїх повноважень Уповноваженим. Законом створено Національну комісію зі стандартів державної мови; знання української мови є обов'язковим для держслужбовців та ряду виборних та невиборних посад у державному апараті та місцевому самоврядування та інших посад, перерахованих у законі, а також для набуття українського громадянства.
- 6) Аналіз Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» було поділено на такі складові: характер політики, структурування проблеми політики, аналіз за моделлю «кошика для сміття», аналіз за критеріями легітимності, адекватності та справедливості. Законом встановлюється модель підтримки мови, із широким спектром публічного визнання української мови та гарантуванням індивідуальної лінгвістичної автономності. З огляду на проблеми політики, державна мовна політика відіграє функцію транслювання через відповідне законодавство характеру бажаної державою національної ідентичності, а політики, спрямовані на гомогенізацію суспільства сприяють підвищенню рівня легітимності центральної влади. З економічної точки зору, позитивна дискримінація у мовному законодавстві сприяє розвитку української креативної індустрії, витискає російську пропаганду з українського інформаційного простору та знижує витрати на послуги з перекладу. З огляду моделі «сміттьєвого кошика» прийняття Закону «Про забезпечення функціонування української мови» є необхідним рішенням в контексті

історії української державності, послідовним кроком, зважаючи на політичну ідеологію та риторику тогочасного президента України Петра Порошенка, підсиленої широким суспільним запитом. З перспективи легітимності, адекватності та справедливості важливими здобутками закону є затвердження панівного становища української мови в державі на всіх рівнях публічного життя, запровадження механізмів контролю за слідуванням мовному законодавству та дотриманні стратегічного курсу держави та відповідності до міжнародних зобов'язань. Однак, недоліками закону є дискримінаційні положення, що формують ієрархію між недержавними мовами в Україні, незбалансованість з точки зору захисту та підтримки мов національних меншин, відсутність оновленого закону про національні меншини в Україні, з яким закон, що аналізується, є узгодженим, та відсутність механізму утворення Секретаріату Уповноваженого із захисту державної мови, що унеможливило здійснення контролю за дотриманням мовного законодавства. Таким чином, закон затверджує позицію держави щодо системного посилення статусу української мови в Україні, унеможливило функціонування інших мов на рівні з державою, однак потребує доопрацювання для ефективного досягнення поставленої мети. Також закон потребує виваженою комунікаційної стратегії та стратегічного плану заходів щодо впровадження відповідного законодавства на тимчасово непідконтрольних територіях України для досягнення необхідного рівня легітимності рішення та підтримки населення на зазначених територіях.

Список використаної літератури та джерел

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Бенедикт Андерсон. – Київ: Критика, 2001. – 271 с.
2. Бекешкіна І. Вирішальний 2014-й: роз'єднав чи з'єднав Україну? / І. Бекешкіна // Трансформації суспільних настроїв в умовах протидії агресії Росії на Донбасі: регіональний вимір / І. Бекешкіна. – Київ: Стилос, 2017. – С. 8–40.
3. Бекешкіна І. Шекспірівський соціальний Космос Майдану / І. Бекешкіна. // Філософська думка. – 2016. – №4. – С. 12–14.
4. Висновок щодо закону про забезпечення функціонування української мови як державної прийнятий Венеціанською Комісією на 121-ому пленарному засіданні (Венеція, 6-7 грудня 2019 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://surl.li/daar>.
5. Демська О. Мовна політика: про ідентичність і успішність у глобальному світі [Електронний ресурс] / О. Демська, Е. Мальцева. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11412/Demaska_Maltsev_Movna_polityka.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
6. Думки і погляди населення щодо викладання російської мови в українськомовних школах і надання непідконтрольним територіям Донбасу автономії у складі України: березень 2019 року [Електронний ресурс] // КМІС. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=832&page=1>.
7. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про мови в Українській РСР» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/8312-11>.
8. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3317-15>.

9. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
10. Закон України «Про засади державної мовної політики» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.
11. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-IV>.
12. Закусило М. Українці підтримують українізацію ефіру, а демонстрацію насильства на ТБ вважають шкідливою – дослідження Нацради та КМІС [Електронний ресурс] / Мар'яна Закусило // Детектор медіа. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://detector.media/infospace/article/168405/2019-06-25-ukraintsi-pidtrimuyut-ukrainizatsiyu-efiru-a-demonstratsiyu-nasilstva-na-tb-vvazhayut-shkidlivoyu-doslidzhennya-natsradi-ta-kmis/>.
13. Конституція України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
14. Курінний О. В. Посилення русифікації та мовної поляризації українського суспільства у 2014–2016 рр. [Електронний ресурс] / О. В. Курінний. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/11405/Kurinnyi_Posylennia_rusyfikatsii.pdf?sequence=1.
15. Масенко Л. Мовна політика України в добу незалежності / Лариса Масенко // Нариси з соціолінгвістики / Лариса Масенко. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – С. 143–158.
16. Масенко Л. Т. Мовна політика України у 2017-2019 роках / Л. Т. Масенко. // Українська мова. – 2019. – №3. – С. 40–51.
17. Мовна політика та мовна ситуація в Україні : аналіз і рекомендації / за ред. Юліане Бестерс-Дільгер . – 2-ге вид. – Київ: Києво-Могилян. акад., 2010. – 363 с.
18. Мовні квоти на ТБ. Чому «ліберали» не праві і варто захищати бідніше україномовне населення [Електронний ресурс] // Тексти. – 2017. – Режим

доступу до ресурсу:

https://texty.org.ua/articles/77555/Movni_kvoty_na_TV_Chomu_liberaly_ne-77555/.

19. Нищук Є. Культура України – основа ціннісного та економічного фундаменту держави, - Євген Нищук [Електронний ресурс] / Євген Нищук // Децентралізація. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: <https://decentralization.gov.ua/news/4059?page=22>.

20. Постанова від 21 червня 2000 р. N 1004 Про внесення змін і доповнень до постанови Кабінету Міністрів України від 8 вересня 1997 р. N 998 [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1004-2000-%D0%BF>.

21. Постанова від 8 вересня 1997 р. N 998 Про затвердження Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998-97-%D0%BF>.

22. Почепцов Г. Від покемонів до гібридних війн: нові комунікативні технології ХХІ століття / Георгій Почепцов. – Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2017. – 260 с.

23. Про патріотизм, про мову та інші атрибути державності – експерти обговорили результати опитування [Електронний ресурс] // Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва – Режим доступу до ресурсу: <https://dif.org.ua/article/pro-patriotizm-pro-movu-ta-inshi-atributi-derzhavnosti-eksperti-obgovorili-rezultati-opituvannya>.

24. Проект Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61994.

25. Проект Закону «Про мови в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66031.

26. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції

України (конституційності) Закону України "Про засади державної мовної політики" [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-18#n55>.

27. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>.

28. Скачкова О. Культура в цифрах: як креативний сектор реально впливає на економіку та кожного з нас [Електронний ресурс] / Олена Скачкова // Незалежний культурологічний часопис. – 2017. – Режим доступу до ресурсу: http://www.ji-magazine.lviv.ua/2017/Skachkova_Kultura_v_cyfrakh.htm.

29. Томос для України. Все, що треба знати про події в Стамбулі [Електронний ресурс] // Радіо "Свобода". – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-tomos-dli-ukrainy-vse-shcho-treba-znaty/29691914.html>.

30. Три кризи Леоніда Кучми [Електронний ресурс] // Українська правда. – 2002. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.pravda.com.ua/news/2002/10/18/2991160/>.

31. Указ Президента України «Про деякі питання розвитку державної мовної політики» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/146/2008>.

32. Кулик В. Український націоналізм у незалежній Україні – Київ: Центр досліджень національної безпеки при Національному університеті "Києво-Могилянська академія", 1999. – 63 с. с. 20-22

33. Уряд створив Національну комісію зі стандартів державної мови [Електронний ресурс] // Департамент інформації та комунікацій з громадськістю Секретаріату Кабінету Міністрів України. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-stvoriv-nacionalnu-komisiyu-zi-standartiv-derzhavnoyi-movi>.

34. Besemeres J. Ukraine: A Sharp Turn Eastwards? / John Besemeres // *A Difficult Neighbourhood: Essays on Russia and East-Central Europe since World War II* / John Besemeres. – Australia: ANU Press, 2016. – С. 141–166.
35. Between Chávez and Merkel: The political ideology of Ukraine's next president [Електронний ресурс] // Vox Ukraine – Режим доступу до ресурсу: <https://voxukraine.org/longreads/compass-ideology/index-en.html>.
36. Bilaniuk L. Gender, Language Attitudes, and Language Status in Ukraine / Laada Bilaniuk. // *Language in Society*. – 2003. – №32. – С. 47–78.
37. Blackledge A. Discourse and Power in a Multilingual World / Blackledge. – Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2005. – 252 с.
38. Blommaert J. Language Policy and National Identity / Jan Blommaert // *An Introduction to Language Policy* / Jan Blommaert. – Oxford: Blackwell, 2006. – С. 238–254.
39. Bociurkiw B. Ukrainization Movements within the Russian Orthodox Church, and the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church / Bohdan Bociurkiv. // *Harvard Ukrainian Studies*. – 1979. – №3. – С. 92–111.
40. Brubaker R. Beyond 'Identity' / R. Brubaker, F. Cooper. // *Theory and Society*. – 2000. – №29. – С. 1–47.
41. Cohen M. A Garbage Can Model of Organizational Choice / M. Cohen, J. March, J. Olsen. // *Administrative Science Quarterly*. – 1972. – №17. – С. 1–25.
42. Csernicskó I. Four Language Laws of Ukraine / I. Csernicskó, C. Fedinec. // *International Journal on Minority and Group Rights*. – 2016. – №23. – С. 560–582.
43. Dominique A. Language, Status, and State Loyalty in Ukraine / Arel Dominique. // *Harvard Ukrainian Studies*. – 2017. – №35. – С. 233–263.
44. Gal S. The Boundaries of Languages and Disciplines: How Ideologies Construct Difference / S. Gal, J. Irvine. // *Defining the Boundaries of Social Inquiry*. – 1995. – №62. – С. 967–1001.
45. Grotenhuis R. Nation-Building and State-Building and the Challenge of Fragility / René Grotenhuis // *Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States* / René Grotenhuis. – Amsterdam: Amsterdam University Press, 2016. – С. 73–92.

46. Haran O. Polarizing the Country? Yanukovych's Authoritarian Game between Russia and the EU on the Eve of Ukraine's 2012 Parliamentary Elections / Olexiy Haran. // PONARS Eurasia Policy Memo. – 2012. – №204. – С. 1–5.
47. Haran O. The Paradoxes of Kuchma's Russian Policy [Электронний ресурс] / O. Haran, R. Pavlenko // PONARS Eurasia. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ponarseurasia.org/memo/paradoxes-kuchmas-russian-policy>.
48. Hornberger N. Frameworks and Models in Language Policy and Planning / Nancy Hornberger // An Introduction to Language Policy / Nancy Hornberger. – New Jersey: Wiley-Blackwell, 2005. – С. 24–42.
49. Joyce Bennett J. Language and National Integration: The Jamaican Case / Justus Joyce Bennett. // Ethnology. – 1978. – №17. – С. 39–51.
50. Karna N. Language, Region and National Identity / Karna. // Sociological Bulletin. – 1999. – №48. – С. 75–96.
51. Kulyk V. Shedding Russianness, Recasting Ukrainianness: the Post-Euromaidan Dynamics of Ethnonational Identifications in Ukraine, / Volodymyr Kulyk. // Post-Soviet Affairs. – 2018. – С. 2–20.
52. Kuzio T. Russian National Identity and the Russia-Ukraine Crisis / Taras Kuzio. // Federal Academy for Security Policy. – 2016. – №20. – С. 1–5.
53. Kuzio T. Russian Stereotypes and Myths of Ukraine and Ukrainians and Why Novorossiia Failed* / Taras Kuzio. // Communist and Post-Communist Studies. – 2019. – №52. – С. 297–309.
54. Motyl A. Ukrainian Blues: Yanukovych's Rise, Democracy's Fall / Alexander Motyl. // Foreign Affairs. – 2010. – №89. – С. 125–136.
55. Patten A. Political Theory and Language Policy / Alan Patten. // Political Theory. – 2001. – №29. – С. 691–715.
56. Schmidt R. Political Theory and Language / Ronald Schmidt // An Introduction to Language Policy: Theory and Method / Ronald Schmidt. – New Jersey: Wiley-Blackwell, 2005. – С. 95–111.
57. Shohamy E. Language Policy Hidden Agendas and New Approaches / Elana Shohamy. – London: Routledge, 2006. – 185 с.

58. Shveda Y. Ukraine's Revolution of Dignity: The Dynamics of Euromaidan / Y. Shveda, J. Ho Park. // *Journal of Eurasian Studies*. – 2016. – №7. – С. 85–91.
59. Smith A. National Identity / Anthony Smith. – London: Penguin Books, 1991. – 227 с.
60. Stepanenko V. Identities and Language Politics in Ukraine: the Challenges of Nation-State building / Viktor Stepanenko. // *Nation-building, ethnicity and language politics in transition countries*. – 2003. – С. 107–135.
61. Tilly C. Citizenship, Identity and Social History. / Tilly. // *Citizenship, identity and social history. International Review of Social History*. – 1995. – №40. – С. 1–17.
62. Woolard K. Language Ideology / K. Woolard, B. Schieffelin. // *Annual Review of Anthropology*. – 55. – №23. – С. 55–82.
63. Wright S. Language Planning in State Nations and Nation States / Sue Wright // *Language Policy and Language Planning* / Sue Wright. – London: Palgrave Macmillan, 2016. – С. 47–77.
64. Yakovenko K. Russia's Claim for 'Mother-of-Slavs' Status: Attempts to Manipulate Ukrainian Identity / Kateryna Yakovenko. // *International Issues & Slovak Foreign Policy Affairs*. – 2015. – №24. – С. 84–102.

ДОДАТОК А

Порівняльна таблиця Закону про мови в Українській РСР (1989), Закону Про засади державної мовної політики (2012), Закону «Про забезпечення функціонування української як державної»

	Закон про мови в Українській РСР	Закон Про засади державної мовної політики	Закон Про забезпечення функціонування української мови як державної
Статус української мови	Державна	Державна	Державна
Спеціальний статус інших мов	В усіх сферах, що регулюються законом допускається використання російської та інших республіканських мов	Регіональна мова може використовуватися на рівні державної в межах адміністративно-територіальної одиниці, якщо чисельність населення носіїв мови перевищує 10%	Дозволяється використання мов національних меншин та корінних народів відповідно до Закону Про національні меншини в Україні.
Сфери обов'язкового використання української мови	Українська мова не має виключного статусу: в усіх сферах дозволяється паралельне використання російської та інших республіканських мов	Українська мова обов'язкова до використання в усіх сферах, окрім регіонів, у яких поширена регіональна мова та що відповідають вимогам частини третьої статті 8 Закону	Українська мова є єдиною мовою в усіх сферах, окрім тих, що підпадають під дію Закону Про національні меншини в Україні та сфери приватного спілкування. За окремих умов можливе використання інших мов, однак за умови обов'язкового перекладу державною мовою
Сфери, що регулюються законом	Міжнаціональне спілкування	Мова ведення засідань Верховної Ради України	Мова ведення засідань Верховної Ради України
	Мова актів органів державної влади та управління	Мова актів органів державної влади та управління	Мова актів органів державної влади та управління
	Робота службових осіб	Робота службових осіб	Робота службових осіб

Робота, діловодство та документація	Робота, діловодство та документація	Робота, діловодство та документація
Мова документів, що посвідчують особу	Мова документів, що посвідчують особу	Мова документів, що посвідчують особу
З'їзди, конференції та інші форуми	Мова економічної та соціальної діяльності	Мова економічної та соціальної діяльності
Документи про вибори народних депутатів	Мова документів про вибори та референдуми	Мова документів про вибори та референдуми
Судочинство, правоохоронні органи, юридична допомога, нотаріат	Судочинство та правоохоронні органи, юридична допомога, нотаріат	Судочинство та правоохоронні органи, юридична допомога, нотаріат
Мова міжнародних договорів та угод	Мова міжнародних договорів та угод	Мова міжнародних договорів та угод
Мова інформатики	Мова інформатики	Комп'ютерні програми та веб-сайти
Освіта	Освіта	Освіта
Наука	Наука	Наука
Культура	Культура	Культура
ЗМІ	ЗМІ та видавництво	ЗМІ та книговидавництво
Поштовий зв'язок та телекомунікації	Поштовий зв'язок та телекомунікації	Поштовий зв'язок
Маркування товарів	Реклама і маркування товарів	Реклама
Мова назв	Мова назв та імен громадян	Мова назв
Сфера обслуговування	Мова Збройних Сил України та інших збройних формувань	Мова Збройних Сил України та інших збройних формувань
	Розвиток української мови та культури за межами України	Жестова мова та мовні права жестомовних осіб
Технічна та проектна документація	Регіональні мови	Сприяння опануванню державної мови

			Набуття громадянства України
			Рівень володіння державною мовою та державна атестація
			Мова під час перетину державного кордону України
			Трудові відносини
			Поширення та демонстрування фільмів
			Музейна справа та мистецькі виставки
			Публічні заходи
			Обслуговування споживачів
			Охорона здоров'я
			Спорт
			Транспорт
			Забезпечення стандартів державної мови
			Захист державної мови
Контроль за реалізацією державної мовної політики	відсутній	відсутній	Контроль реалізується Національною комісією зі стандартів державної мови та Уповноваженим із захисту державної мови

Додаток Б

Інфографіка Реанімаційного пакету реформ про зміст Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»

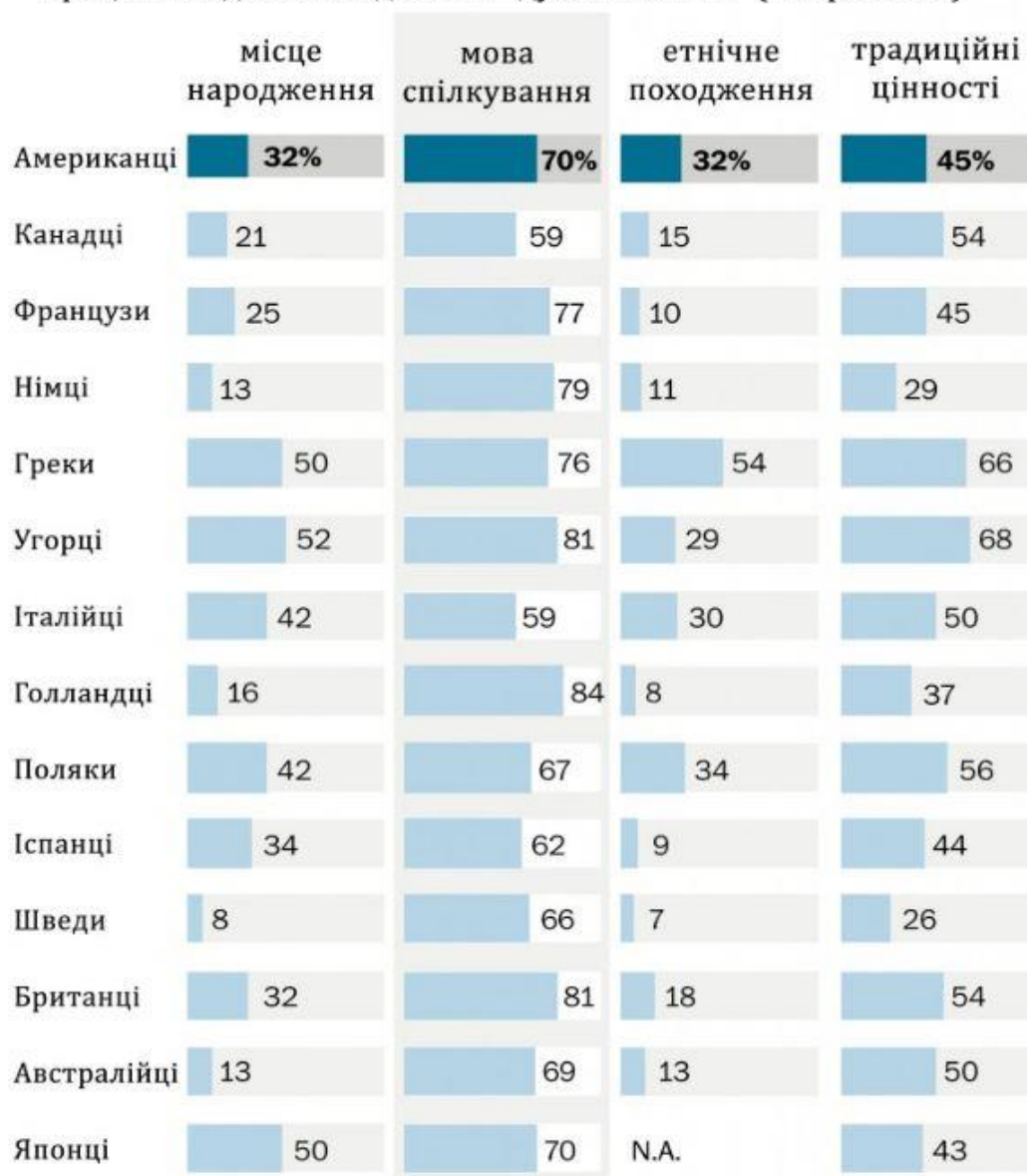

Додаток В

Важливі ознаки національної ідентичності за даними Pew Research Center

Важливість кожної з указаних ознак для національної ідентичності

Процент людей, які відповіли “дуже важливо” (за країнами)

Source: PewResearchCenter

THE WASHINGTON POST
Переклад: kozubenko.net

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема «ВПЛИВ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ НА ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ (НА ПРИКЛАДІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ)»

Студентка Романюк Анастасія Дмитрівна

4 рік навчання,

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Науковий

Керівник Гарань О.В., доктор історичних наук,

професор кафедри політології НаУКМА

Рецензент Дешко Т. В.

Кандидат політичних наук

Захищена “ ____ ” _____ 20__ р.

Короткий зміст роботи

Робота присвячена дослідженню впливу державної політики на державотворчі процеси на прикладі Закону України про забезпечення функціонування української мови як державної. У першому розділі роботи з'ясовано вплив мови на державотворчі процеси та визначено теоретичні засади формування державної мовної політики. У другому розділі охарактеризовано особливості мовної проблематики в Україні та показано еволюцію державного мовного законодавства в Україні з 1991 року по сьогоднішній день. У третьому розділі викладено ключові положення Закону України про забезпечення функціонування української мови як державної та проаналізовано зазначений закон на предмет спроможності урегулювати мовну проблему в Україні.